

A man in a black top hat and a long black coat is walking away from the camera on a dirt path in a forest. The trees have orange and yellow autumn leaves. The man is holding a black cane in his right hand. The path is covered with fallen leaves. The sky is visible through the trees.

ALBERT  
METSelaar

EEN KERK  
VOOR HET  
HOLLAND-  
SCHE VELD 2

OP  
WEG  
NAAR  
EEN KERK

In de eerste helft van de 19<sup>e</sup> eeuw werd het Hollandsche Veld gezocht door tal van predikanten, in dienst van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen, onder wiens hoede het gebied viel. Tevens werden de velden De basis voor de Afgescheiden Gemeente van zowel de velden als de hoofdplaats.

Heel wat mensen waren op weg naar de velden en de velden zelf waren op weg naar een eigen kerk. Of twee kerken. centraal hierbij werd de rol van meester Geert Roelofs Raak.

In dit boekje leven we mee met deze schoolmeester en de mensen om hem heen. We horen bijzonderheden over de predikanten, zoals deze ook doorverteld werden in de velden. We leven zo stap voor stap naar het moment dat de kerk feitelijk gebouwd kon worden. Dat is een volgende geschiedenis.



ALBERT METSELAAR

Stichting  
Informatiecentrum Geschiedenis  
Hollandscheveld & Hoogeveen e.o.

© Albert Metselaar, Hoogeveen 2026.  
Niets uit deze uitgifte mag worden openbaar gemaakt en/of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.



# DE SCHOOL VAN 1819

## HET BEGIN VAN HET WITTE HUIS

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2026 [albertmetselaar@home.nl](mailto:albertmetselaar@home.nl)

Bij het park bij de kerk, aan de Hendrik Raakweg te Hollandscheveld, staat een statig wit gebouw, het meest besproken pand van het dorp. De oudste school van het dorp was hier, wordt er vaak verteld. Dat was dus niet zo, dat was de school van Meester Pieter Steen (Hollandscheveldse Opgaande no. 22), maar het belang van dit gebouw is er niet minder om. Hier werd een school gesticht in 1819. De school zelf is allang verdwenen. Hier woonde ooit de veldwachter van het dorp. De gevelindeling, de gevelversiering, de ruimten achter de gevel, daar is veel aan veranderd. In zijn huidige vorm is het pand 20<sup>e</sup> eeuws. Maar dat maakt het belang ervan niet minder. Hier werd geschiedenis geleerd en geschreven.....



***Het witte huis, bij het park bij de kerk. Een woning waar veel verhalen over gaan. En een woning waar veel concreets over te vertellen is.....***

Het was schoolopziener G. Bentem Reddingius die gouverneur Hofstede, gouverneur van Drenthe, op de hoogte bracht van de treurige situatie die er na de Franse Tijd in de Hoogeveense buitengebieden ontstaan was. Zo'n 500 kinderen bleven daar van onderwijs verstoken. Het betrof kinderen te Noord, Krakeel, in het Hollandsche Veld en ten zuiden van de plaats Hoogeveen. In 1816 schreef Hofstede een brief aan schout Abraham Meijer, waarin de behoefte aan onderwijs in de velden werd benadrukt. Onder deze druk gingen dat jaar zowel de schout als de gemeenteraad van Hoogeveen overstag. Er zouden twee scholen worden gebouwd. Een

school te Noord en een school op de Kerkenkavel. De gemeentekas was in die jaren te berooid om de scholen en onderwijzerssalariissen te kunnen bekostigen. Toch mag dit niet als excuus aangevoerd worden voor het lakse gedrag van het gemeentebestuur. Er zat namelijk een grote pot met geld onder handbereik. Voor kerk, school en armen was door de Compagnie van 5000 Morgen 100 morgen veen en ondergrond opzij gelegd. Toen de gemeenteraad een beroep deed op de Compagnie van 5000 Morgen (verschillende personen zaten zowel in de gemeenteraad als in de vergaderingen van die compagnie) werd besloten om geld vrij te maken voor de beide scholen.

Het grondwerk werd geregeld door Gerard Koster. Hij was zelf drie dagen in februari en vier dagen in maart 1919 werkzaam voor de school. De eerste drie dagen ontving hij daarvoor 9 stuivers per dag, de dagen in maart leverden hem 11 stuivers per dag op. Gerard heeft ook een oord jenever voorgeschoten, van 6 stuivers. Verder ontving hij 5 februari 1819 geld voor het leveren van een schuit turf, want de kachel moest wel kunnen branden in de nieuwe school. We weten het omdat Gerard Koster alle kwitanties uitschreef en ondertekende, ondermeer die van het geld dat hij zelf ontving. Vervolgens werd het geld weer door hem verhaald op de gemeente Hoogeveen. Vandaar dat de kwitanties uiteindelijk in het archief van de gemeente terecht zijn gekomen, tussen alle financiële bijlagen van 1819. Het stapeltje kwitanties geeft een mooi overzicht van het grondwerk en welke arbeiders daarbij actief waren. Het grondwerk rondom de school begon begin februari 1819 en werd afgerond in maart, zo lezen we uit de kwitanties. De arbeiders werden betaald op 6, 13, 20 en 27 februari, en 6, 13, 20 en 27 maart. Ze werkten in wisselende ploegjes. Het waren Roelof Aalders Hap, Egbert van der Weide, Hendrik van der Weide, Hendrik Faken, Fake Jans en zijn zoon, Harm Jans Schonewille, Siemen Jans Schonewille, Klaas Kroezen, Albert Jans Smit en Roelof Nieuwenhuijs.

Egbert van der Weide was in februari vooral aan het sloten graven. In totaal is er door Egbert 45 roede sloot gegraven, iets meer dan 180 meter. In februari en maart was hij ook twee dagen bezig met het houwten van een hoek land. Het losmaken van de grond met een houw, een primitieve handploeg, was bedoeld om het geschikt te maken als bouwland. Dat was het bouwland van de schoolmeester, die zijn eigen eten moest kunnen verbouwen. Egbert had ook een dag gewerkt aan het verzetten van een schuit bouwvaarde. Er werd dus bouwgrond aangevoerd, om de arme zandgrond vruchtbaarder te maken. Hendrik van der Weide is blijkbaar eveneens bezig geweest met het vruchtbaar maken van de grond, want die kreeg een paar dagen betaald voor het met de kruiwagen aarde over het land brengen. Albert Jans Smit ontving op 22 maart 45 gulden en 11 stuivers voor een praam geleverde stratendrek en een dag arbeidsloon voor het uitkruien van de drek. Dit stratendrek was de kunstmest van die tijd, en ging over het bouwland. Stratendrek werd letterlijk van de straat gekrabbd, in de min of meer als open riool functionerende straten van de steden. Alle mogelijke organische stoffen belandden op straat en vergingen daar. Tezamen met onverteerbaar afval als pijpenkopjes en stukjes aardewerk, werd de drek bij elkaar gehaald en verkocht aan landbouwers op het platteland. De met stratendrek vruchtbaar gemaakte grond bleef nog lang als zodanig herkenbaar: daar werden pijpenkopjes en stukjes van de pijpenstelen gevonden.

Hendrik Faken heeft twee schuiten 'lemig goed' opgehaald en die uitgekruid in de hof van de school. Fake Jans heeft in maart wel drie schuiten leem gehaald en in de hof gekruid. De schuiten moesten ze daarvoor huren. De school werd op deze

wijze voorzien van een in drogen tijden verhard schoolplein. In natte tijden zal het echter ook glibberig geweest zijn, al dat leem. Roelof Nieuwenhuijs kreeg op 24 februari acht dagen arbeid uitbetaald en die rekening is aangevuld met een rekening van geleverde bomen. De dagen zullen de werkdagen zijn geweest, waarin hij de bomen rond de school heeft aangepland. Een deel van de bomen was niet bestemd voor de school van het Hollandscheveld, maar voor de nieuwe school van Noord. Een letterlijk afschrift van de rekening van Roelof Nieuwenhuijs:

***Hogeveen den 24 february 1819***

***Het Gemeente Bestuur van 't Caspel  
Hogeveen – Debet aan Roelof Nieuwenhuijs  
voor geleverde boomen.***

***Den 16 february voor de Hollandsche school***

***10 lindebomen -----15-0-0***

***50 fijne dennen yder 1 ½ stuv -----3-15-0***

***71 fijne dennen yder 1 stuv -----3-11-0***

***10 eijken telgen ----- 1-5-0***

***Den 23 february 10 lindebomen***

***voor de Noortsche school -----15-0-0***

***Somma ----- 38-11-0***

***Voldaan den 26 february 1819***

***Roelof Nieuwenhuys***

De door Roelof Nieuwenhuijs geleverde dennen werden als rondom een stuk grond gezet, om het af te scheiden van de omliggende grond. Onder de bomen vinden we ook de linden, die later geknot zouden worden en het gebouw zo'n 180 jaar zouden sieren. We lezen in de rekening van de bomen de data waarop gemelde bomen zijn geplant. De lindebomen stonden naast en voor de school en de daar aangebouwde meesterswoning. Meester Berend Oostenbrink was zelf nauw bij de afwerking betrokken, want hij legde zelf de tuin aan. Omdat het geen privétuin was, het was gemeentelijk bezit, kon hij dat doen op kosten van de gemeente, waarbij hij zelfs nog de kosten van het aanleggen in rekening kon brengen. Op 4 mei ontving hij 13 gulden voor de aankoop van pootgoed en arbeidsloon voor het poten van het pootgoed in de nieuw aangelegde tuin bij de school en de meesterswoning.

De meeste tijd ging echter zitten in niet nader gedefinieerd werk. Zo zien we in totaal 115 mandagen in de kwitanties verschijnen. De 115 mandagen zullen gezeten hebben in het rooien van stobben en struiken op de grond waar de school zou moeten komen. Daarna moesten de gaten en gleuven voor de fundamenteën van de school en de meesterswoning, evenals de kelder van de meesterswoning uitgegraven worden. De hof, waar de kinderen speelden, moest ontgonnen en geëgaliseerd worden. Daar hadden de mannen een hele klus aan, maar ze waren het werk gewend, en zullen er blij mee zijn geweest. Het grondwerk viel buiten het seizoen van de turfgraverij. Dan was al het werk wat ze konden krijgen meegenomen. We zien in de loop der weken de kostprijs van de arbeiders stijgen. Aanvankelijk ving men negen stuivers per dag, later elf of twaalf. Als de dagen langer werden, werkte men langer, en kreeg men meer betaald.

***Op 3 maart 2000 werden de oude lindebomen gekapt. Dat najaar zijn er nieuwe bomen voor in de plaats gekomen. Het zijn knotlindes. Dat is wat ongewoonlijk en er is nogal eens verwarring tussen knotlindes en knotwilgen.***



Jacob Warners Bouhuis bouwde de school te Noord en zijn broer Klaas Warners Bouhuis een vergelijkbare school op de Kerkenkavel, in het Hollandsche Veld. Het ontwerp van de scholen is vooral het werk geweest van Klaas. Hij schreef tevens het bestek. Tekeningen zijn er niet meer. Op basis van het bestek heeft aannemer-historicus Lammert Wimmenhove het gebouw weten te reconstrueren. Daarbij werd het bestek omgerekend naar huidige maten, want toentertijd mat men met Amsterdamse voeten van 11 duimen en 28,31 centimeter per voet. Er moest rekening worden gehouden met de richtlijnen van het Provinciaal Bestuur van Drenthe uit 1807. Toen was vastgesteld dat voor 100 leerlingen 600 vierkante voet oppervlakte aanwezig moest zijn, met een vrije hoogte van 12 voet. De aanbesteding van de school was op 27 juni 1818. De makers van het bestek kregen ook de opdracht, en Klaas kon dus aan de slag op de Kerkenkavel. Houthandelaar Jacobus Dekker (1772-1848) stelde zich borg voor deugdelijk werk. De aanneemsom voor de school bedroeg f 2458,-. De kosten van de schoolbanken, kasten, borden en het hekwerk rond de kachel kwamen er nog bij. Voor beide scholen samen: f 717,-.

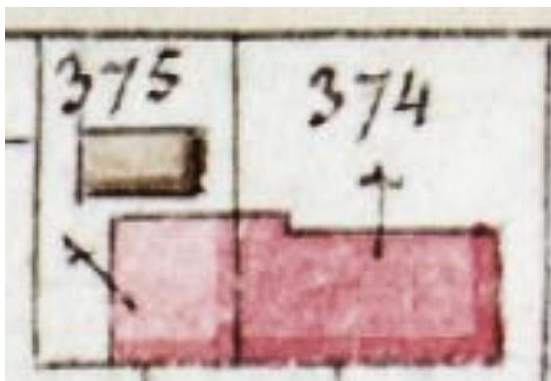
De opdracht tot de bouw werd een kwartiertje na de aanbesteding verstrekt. Er diende zo gewerkt te worden, dat het mestelwerk klaar was voor begin september. De dakpannen moesten gelegd zijn op 20 september. De oplevering zou plaats hebben op 20 oktober. De banken, de meubels en de rest van de inventaris moest geleverd zijn voor 1 december. Klaas Warners Bouhuis kreeg direct bij het tekenen van het contract f 800,- uitbetaald. Op 23 november volgde een betaling van f 1000,-. De laatste bedragen volgden in kleinere porties, het jaar daarop, op 6 maart 1819 (f 50,-), 5 april 1819 (f 300,-) en op 20 april 1819 (f 308,-). De school werd geopend op 2 februari 1819. Schout (burgemeester) Abraham Meijer was op pad met ds. Van Velsen en ds. Bresser, de plaatselijke onderwijscommissie. Ds. Van Velsen hield een installatierede. Er waren die eerste dag 147 kinderen. Er kwamen er nog 14 bij, de dag erop, en aan het eind van 1819 was het aantal gestegen tot 190. Meester Oostenbrink berichtte schout Abraham Meijer dat hij genoodzaakt was om te vragen of er nog niet enige banken bij konden komen. Sommige kinderen werden door de ouders thuis gehouden omdat het ontbrak aan de nodige kleding. De meester besprak het met de schout, en die schreef een brief aan de diakenen van de kerk van Hoogeveen. Misschien dat die de ergste nood konden lenigen.

De school was van de burgerlijke gemeente Hoogeveen, maar was betaald door het fonds voor kerk, school en armen, van de Compagnie van 5000 Morgen. Deze Compagnie was ook de opdrachtgever tot de bouw. De contracten werden dan ook ondertekend door het bestuur van de Compagnie, hoofddirecteur Rudolph Otto van Holthe (1771-1832), Warner de Jonge (1756-1836), Warner Stoter (1761-1839), en Hugo Christiaan Carsten (1772-1832). Jan van der Veen Azn. schreef in zijn boekje over Hoogeveen in 1873 over de beide scholen (Hollandscheveld en Noord) en het fonds van 100 morgen het volgende: *“Die schoolgebouwen met de onderwijzerswoningen, en de grond waarop zij gebouwd zijn, hebben blijkens 't nog voorhanden zijnde aannemingscontract, aan het fonds f 7000,- gekost. Daarna zijn ze geheel om niet de gemeente ten geschenke gegeven”*. De grondeigenaren van de Kerkenkavel betaalden dus de school op de Kerkenkavel uit hun fonds, en gaven hem vervolgens aan de burgerlijke gemeente Hoogeveen.

Schoolmeester Berend Oostenbrink was geboren in 1793 in Steenwijk. Hij was daarvoor aan het werk geweest in IJhorst, waar alleen in de wintermaanden school werd gehouden. Meester Oostenbrink had dus voor het eerst een volledige baan bij zijn aanstelling in Hollandscheveld. Meester Oostenbrink was op 10 mei 1817 te



***Een schets van de school.  
 Als in 1829 de eerste  
 kadastrale kaarten in  
 gebruik worden genomen,  
 is de Kerkenkavel op  
 slechts 1 punt bebouwd.  
 De school van 1819, zoals  
 die daar is uitgetekend.  
 De woning van de meester  
 was hier slechts een der-  
 de van het totale gebouw.  
 Volgens het bestek was  
 hij iets groter, slechts iets  
 minder dan de helft.***



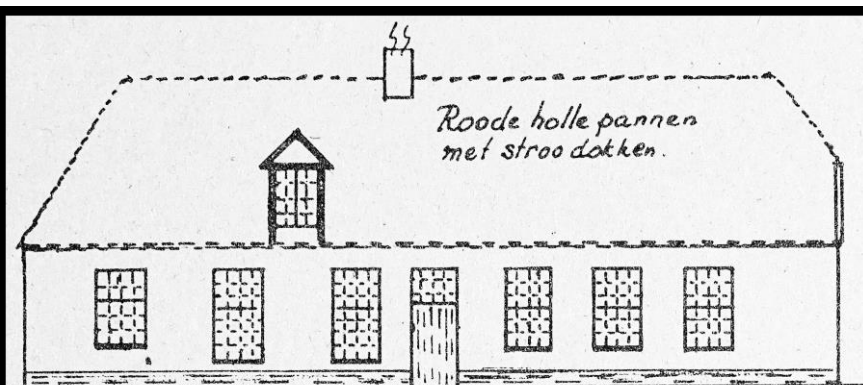
Staphorst getrouwd met Belia Botschroever. Ze hadden een zoontje, Geerthardus, (1818-1842). Ze kregen op 23 mei 1820 een dochter, Hendrika Gesina (1820-1825). Op 17 maart 1822 werd hun zoon Jan Berend (1822-1888) geboren. Een maand later overleed meester Berend Oostenbrink, slechts 29 jaar oud, op 10 april 1822. Zijn weduwe moest de woning verlaten, om plaats te maken voor de nieuwe schoolmeester. Belia Botschroever vond werk als naaister en woonde met haar drie kinderen in de Huizen, de huidige Hoofdstraat van Hoogeveen. Daar overleed ze al op 24 juni 1824. Zoon Jan Berend, het enige kind dat oud werd, was later winkelier in Avereest. Het verhaal rond het gezin Oostenbrink is een trieste opsomming van feiten, en weinig moedgevends voor de velden op zich.

### **GEERT ROELOFS RAAK**

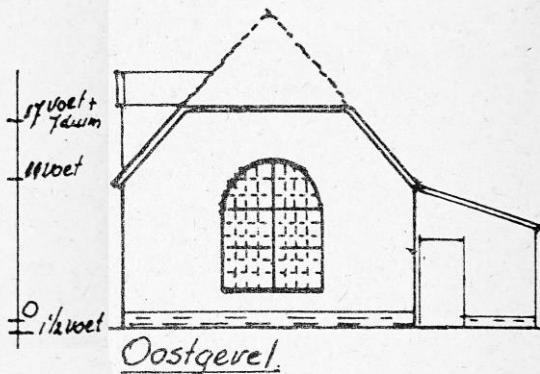
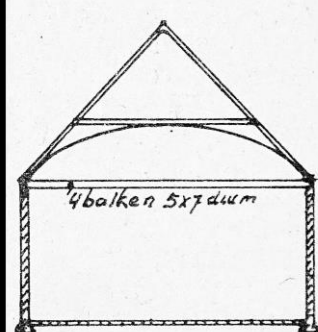
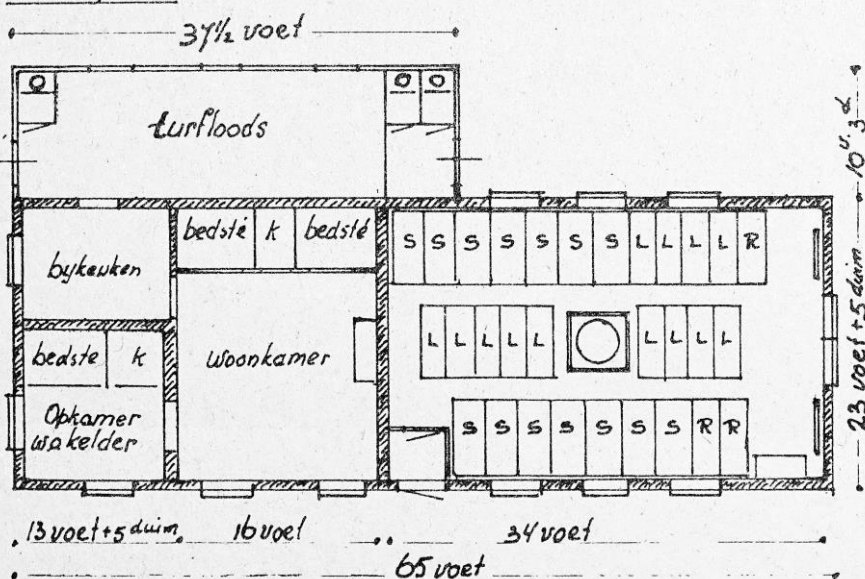
In 1822 komt Geert Roelofs Raak naar het Hollandscheveld. Hij neemt al snel de noodkreten van meester Oostenbrink over. Op 24 januari 1824 schrijft hij een brief aan het gemeentebestuur, waarin hij aangeeft dat de school vol is, terwijl er nog steeds kinderen zijn die geen onderwijs krijgen. Via deze brief krijgen we ook concrete informatie over het interieur van dat moment. Er zijn 16 schrijftafels met een lengte van 1,72 meter per tafel. Aan elke tafel zitten 4 leerlingen c.q. schrijvers, zodat in totaal 64 leerlingen een plekje aan de schrijftafels kunnen vinden. Er zijn echter 84 leerlingen die van die schrijftafels gebruik moeten maken. Verder zijn er 19 zitbanken, ook met een lengte van 1,72 meter, geschikt voor 5 nog niet schrijvende leerlingen. Daar kunnen dus 95 leerlingen zitten, terwijl er 108 zijn. In totaal zijn er dus op dat moment 192 leerlingen, terwijl er maar plaats is voor 159. Als de dominee langs komt, dan komen er nog 20-30 bij, want catechisatie is populair. Dat betekent zo'n 225 leerlingen in één lokaal. Niet voor niks dat er vaak een benauwde lucht hing. Bijplaatsen van banken is geen optie. De school is vol. De school zou vergroot moeten worden. De genoemde brieven liggen tussen de ingekomen stukken van de gemeente Hoogeveen

***De school van de Kerkenkavel, bij het Hollandsche Veld, zoals hij werd  
 gebouwd in 1865. De voorgevel had een lengte van – omgerekend – 18 meter  
 en 41 centimeter. Daarvan zat 9 meter en 63 centimeter voor de school. De  
 school had een breedte van 6 meter en 64 centimeter. Dank aan Lammert  
 Wimmenhove, timmerman/aannemer en op zoek naar geschiedenis.***





Zuidgevel



Meester Raak krijgt geen positieve respons. In 1826 is het nog drukker in de school. 198 leerlingen bezoeken de dagschool en 36 jongeren zijn in de avondschool. Ook toen waren er nog verscheidene kinderen die de school niet bezochten, en wel in de leeftijdsgroep van 5-12 jaar vielen. Meester Raak zocht de ouders op. De een stuurde zijn kind niet omdat het geen gezelschap had, oftewel, het kind moest een heel eind alleen lopen, de ander ontbrak het aan de benodigde kledingsstukken. Bij het naar school gaan hoorde ook dat je er netjes genoeg uit zag, gewapend was tegen regen en koude, en wat aan de voeten had. Schoeisel voor kinderen was niet vanzelfsprekend, in de winter was goed schoeisel en een goeie jas noodzakelijk. Veel kinderen kwamen alleen in de winter, of dus niet om de voorgaande redenen. De kinderen die wél kwamen, werden door meester Raak onderverdeeld in drie groepen: de hoogste, de middelste en de laagste klas. Hij hield nauwkeurig bij hoeveel kinderen er aanwezig waren, en van welke groepen. Over 1837 hield hij ook bij waarom er plotseling teruglopend schoolbezoek was:

- Steenpokken (januari en februari).
- Ziekte met keelpijn, de 'griep' genaamd.
- Verkoping bij Hartman (15 maart). Oftewel: een boeldag die veel volk trok.
- Velen ongesteld, reden onduidelijk (eind maart, begin april).
- De kinkhoest begon (half april 1837).
- Er was nog steeds kinkhoest (begin mei).
- Sneeuw en nachtvorst (9 mei).
- Werkzaamheden op het boekweidenland (eind mei, begin juni).
- Veel regen (half juni).
- Drukte met het boekweidenland, branden en zaaïen (eind juni).
- Verdiepen van het opgaande, waardoor het pad erlangs in de richting Hoogeveen onbruikbaar was geworden. Er lag dus modder op (eind augustus tot half september).
- Het pad was voor veel regen onbruikbaar geworden voor kinderen, vanwege het afzakken van het uitgegraven leem en zand (half september tot eind oktober).
- Sneeuw (3 november).
- Glad ijs (13 december).
- Veel regen en wind, daardoor zakt het leem af. Ook veel vonders zijn onbruikbaar door het hoge water (enkele dagen voor kerst).
- Streng koude, begonnen op 7 januari 1838, vooral op 8 januari, zodat de kinderen vanwege te dunne kleding niet voldoende tegen de koude bestand waren (8 tot 26 januari 1838).
- De Afscheiding. Afscheiden van de Hervormde Kerk hielden hun kinderen van school.

## **GEERT ROELOFS RAAK EN ZIJN GROND**

Geert Roelofs Raak werd geboren op 6 oktober 1794 te Staphorst, in 't Westerslag, als zoon van landbouwer Roelof Geerts Raak en Jantje Bartelds. Hij werd 15 oktober 1794 te Staphorst gedoopt. Hij hoefde niet in militaire dienst, omdat zijn lot niet werd opgeroepen. Zijn signalement bij loting luidde: breed aangezicht en voorhoofd, blauwe ogen, gewone neus en mond, ronde kin, donkerbruin haar en dito wenkbrauwen, geen bijzondere kenmerken. Bij loting was hij nog landbouwer. Hij kreeg echter de kans wat anders te gaan doen.

Als hij op 22 november 1820 te Staphorst trouwt met Jentje Jans Bakker (1798-1877), is hij onderwijzer der jeugd te IJhorst. Jentje was gedoopt op 11 februari 1798 te IJhorst. Ze hadden zeven kinderen, die allemaal volwassen werden en in de volgende jaren werden geboren: Roelof (1822), Grietje (1824), Jan (1829), Johannes (1832), Lammigje (1834) en Lambertus (1837). Roelof was nog geboren te Staphorst. De kleine Roelof zal opgroeien in het Hollandsche Veld, waar zijn vader de school van de overleden meester Oostenbrink overnam. Toen Roelof in 1847 trouwde, met Clasina Hartman, vonden ze onderdak in de meesterswoning naast de school. Daar werd op 2 april 1850 het kleinkind Hendrik geboren. We zitten nu al op 11 mensen. Daar kunnen we alleen dochter Grietje vanaf halen, want die trouwde gelijk met haar broer Roelof Raak op 18 augustus 1847. Ze trouwde met bakker Jacob Koster en ging met hem in De Huizen wonen. In de jaren daarop gingen er ook kinderen door huwelijken uit huis, maar in 1850 woonde men er toch wel degelijk met 10 mensen bij de school. Er waren ook kostgangers, meesters in opleiding. Dat was geen probleem. Meester Geert Roelofs Raak had in 1846 een woning annex herberg gebouwd waar we nu het begin van de Roelof Koops vinden. Daar woonde de oude meester. Roelof Raak, de jonge meester, en zijn gezin woonden in de oude meesterswoning, naast de school. Twee huizen, plek zat.

Geert Roelofs Raak nam behalve de school nog meer over. Opgegroeid als landbouwer besloot hij een stuk grond erbij te nemen, waarop hij wat kon verbouwen. Er was grond zat, in het Hollandsche Veld. Geert nam uitgerekend die grond over, waarop de plaatselijke bevolking al vanaf 1804 een kerk wil bouwen. Toeval? Of alleen omdat deze grond dicht bij de kop van het Zuideropgaande lag en zo goed bereikbaar was? Er kan van alles bedacht worden, maar uit zijn gedrag daarna wordt de indruk gewekt dat hij al vrij snel na zijn komst in het Hollandsche Veld ook de droom van een kerk voor dit gebied overnam. Zijn stappen waren zetten in een groter spel, waarbij hij optrad voor en namens de plaatselijke bevolking.

Daar komt nog bij dat de grond van Geert Raak al in 1820 al gereserveerd was voor kerkstichting. Dat jaar kocht de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen als beheerder van het fonds voor kerk, school en armen, dat eigenaar was van de Kerkenkavel, de betreffende gronden bij het Rechttuit, het Hoekje en op de kop van het Zuideropgaande, waarop later de kerk en de pastorie van de velden gebouwd zouden worden. We vinden dit beschreven in een plaatsbeschrijving van Hoogeveen en omstreken uit 1873 van de hand van Jan van der Veen Azn, getiteld: *“t Een en ander over de gemeente Hoogeveen”*. Hij vermeldt in zijn beschrijving van het fonds voor kerk, school en armen: *“Daar we nu toch eenmaal over nuttige instellingen en daarvoor besteedde gelden spreken, voegen wij er bij, dat de grond, waarop de kerk en pastorie te Hollandscheveld gebouwd zijn, mede uit dat fonds en wel in 1820 is aangekocht; dat die grond reeds dadelijk daarna is ontgonnen, verbeterd en met vrucht- en andere bomen beplant, welke een en ander, benevens de brug, die men er gelegd heeft, teneinde ook met rijtuig bij de kerk te kunnen komen, een uitgave van ruim f 800,- aan het fonds heeft gekost.”* De betreffende grond lag oorspronkelijk net ten zuiden van de Kerkenkavel, en hoorde aan de familie Steenberg, eigenaren van flinke delen van Schoonhovens Compagnie. In 1820 werd de grond dus bij de Kerkenkavel getrokken, in afwachting van kerkstichting. Zo verzekerde de Compagnie van de 5000 Morgen zich ervan dat de gronden niet in handen zouden komen van derden, die op deze mooie plaats op de kop van het Zuideropgaande een boerderij of wat anders zouden bouwen.

Geert wist wat voor grote plannen er waren met de gronden, toen hij ze op 1 november 1824 in erfpacht nam. Het ging over de volgende grond: *“De ondergetekenden, Hoofd- en Mededirecteuren der Algemene Compagnie van de vijfduizend morgens te Echtens Hoogeveen, als directeuren van de kerk en kerkengoederen te Hoogeveen, bekenen in en mits dezen, in erfpacht te hebben uitgedaan aan G.R. Raak, schoolonderwijzer te Hoogeveen, die door zijn medeondertekening bekend, van de eerstgenoemden op erfpacht te hebben genomen, twee percelen of hoekjes ondergrond, gelegen op de noordkant van Rechthuis, het ene groot drieëndertig roeden en drieëndertig ellen ten westen, en het andere groot zevenen veertig roeden ten oosten van de stege of Allee, lopende van het Zuideropgaande naar de school. Zwertende ten oosten aan de grond van Arend Egberts van de Weide, ten zuiden tot midden in het diep, ten westen Jan Hendriks Kats en ten noorden aan de zuidkant van de kerkenkavel, en zulks voor een jaarlijkse erfpacht ad. Vier gulden en negenen zeventig cent, 's jaars St. Martini verschijnende, waarvan het eerste jaar erfpacht zal komen te verschijnen op St. Martini achtthonderd vijftieng.”* (Archief Huize Echten no. 1174.)

Als Geert Roelofs Raak twee jaar lang zijn erfpachtsom niet meer zou betalen, verviel de grond zonder enige vergoeding weer aan de vererfpachters. Geert moest alle landelijke en plaatselijke belastingen betalen, die over de grond geheven zouden worden, en hij moest tevens zijn deel van het aangrenzende opgaande en het vonder onderhouden. Dit was gebruikelijk in erfpachtcontracten. In de akte werd als bepaling opgenomen, dat in geval de vererfpachters (de Hoofd- en Mededirecteuren) ten dienste van het kerkenfonds gebruik zouden moeten maken van de hoekjes grond, de erfpachter (Geert Roelofs Raak of eventuele rechthebbenden na hem) de grond weer zou moeten afstaan aan de Hoofd- en Mededirecteuren. Geert wist dus dat hij de grond weer kwijt zou raken, zo gauw er een kerk zou komen.

## LESGEVEN, LEERLINGEN EN WEINIG INFORMATIE

De belevenissen van meester Roelof Geerts Raak vielen meestal onder de gewone gang van zaken in de omgang met de leerlingen. Sommige zaken zouden wij wat ongewoon vinden. Bij het feest van het 50-jarige bestaan van de school werd ter traktatie voor de kinderen een vat bier aangeboden. Daar zou je nu problemen mee krijgen. Het straffen van kinderen was ook wat minder zachthandig dan we vandaag gewend zijn. Alles in zijn tijd. In die dagen was men het ook wat meer gewend dan vandaag dat er kinderen stierven. Deels stierven de nog jongere kinderen, als de kinderziekten rondgingen, maar ook de schoolkinderen bleven niet bespaard. De dood was dichtbij, ook waar het ging om volwassenen, toen in 1854 de nieuwe begraafplaats op de Kerkenkavel in gebruik werd genomen. Iedere dode uit het Hollandsche Veld, van het Hollandscheveldse Opgaande, het Zuideropgaande, het huidige Elim en de oostelijke wijken, werd over water naar de waterbank bij de kerk vervoerd, om vervolgens over land langs de kerk en de school naar de Kerkenkavel gebracht te worden. Alle rouwstoeten gingen direct voor de ramen van de school langs. De doden uit het Krakeel gingen achter de school langs, uit zicht. Wanneer meester Raak iets ter ore kwam wat niet in orde leek te zijn, was hij verplicht om dat aan te geven bij het gezag. Hij zal heel wat door de vingers hebben gezien, of af hebben gedaan als praatjes, maar wat als het lijkt alsof een kind is gedood? En als je dan ook nog als buurman erbij betrokken bent?

Op 20 december 1828 werden Berend Hendriks Schonewille en Elisabeth Keizer, wonend op Hollandscheveld A 140, verblijd met een zoon, Hendrik. De baby over-



leed op 25 februari 1829, 's morgens om 6 uur, maar 2 maanden oud. Geert Raak ging die dag zelf naar het gemeentehuis om het overlijden aan te geven. Het kwam voor hem en zijn vrouw dichtbij, want Jentje Jans Bakker was toen hoogzwanger van hun zoontje Jan. Lettend op de huisnummers was het wat minder dichtbij, omdat Geert op 126g woonde, maar dat was schijn. De nummering liep zo, dat daarna enkele woningen aan het Rechthuis en de Zandwijkjes aan de beurt kwamen, en het vervolgens weer terugkwam bij de kop van het Zuideropgaande. Vandaar dat Geert bij de burens en de buroeplichten van dit gezin op A 141 hoorde. Net als Margje Geerts Bols, de vrouw van Roelof Aalderts Smit. Margje heeft vanuit haar buroerol gezorgd voor het afleggen van de baby, het 'verkleiden', zoals het in de uitgaande brief van de burgemeester werd genoemd. Daarbij ontdekt ze dat het kind een deuk in het hoofd had. Zo ontstond het vermoeden dat het kind een ongeluk was overkomen, ten gevolge waarvan het kind was overleden. Bij het aangeven werd de akte opgemaakt door Roelof Veeningen. Geert meldde wat hij had gehoord, de deuk en het vermoeden. De burgemeester werd ingelicht. Die stapte naar de vrederechter en de griffier. Het vredegerecht was de voorloper van het kantongerecht. Daarop gingen de oude burgemeester Abraham Meijer, plaatselijk geneeskundige dokter G. Visscher en heelmeeester Johan Peter Hart, van Het Schut, naar het Hollandsche Veld, rondom de hoek van het Zuideropgaande, om ter plaatse het babylijkje te onderzoeken en met de ouders te praten. Wat zal dat een ophef hebben gegeven, onder de bevolking van de velden. Al die hoge heren op bezoek, en dan ook nog met zo'n verhaal erbij. Het bleek dat ieder vermoeden van vallen of welke andere onnatuurlijke dood dan ook, volledig ongegrond was. Er ging een geneeskundige verklaring naar de Officier van Justitie in Assen. Dat archief is amper bewaard gebleven. We kennen het verhaal uit de uitgaande brieven van de burgemeester.

Meester Geert Roelofs Raak kreeg eervol ontslag per 30 juni 1860. In het In zowel de Provinciale Drentse en Asser Courant als het Nieuw Amsterdamsch Handels- en Effectenblad van 12 mei 1860 viel te lezen dat Zijne Majesteit de Koning pensioen had verleend ten laste van de Staat aan onder andere Geert Raake, zich noemende Geert Raak, gewezen hoofdonderwijzer te Hollandscheveld, gemeente Hoozevee, van f 305,- 's jaars. "Géert Raake", zoals hij dus door de bevolking zal zijn genoemd, heeft amper van zijn pensionering kunnen genieten. Hij overleed al op 15 september van dat jaar, in het pand Hollandscheveld A 192. Zijn vrouw Jentje Bakker en twee kinderen (Lambertus en Hilligje) woonden na een omnummering op E 133. Dit helpt ons zijn woning te traceren. De huisnummerregisters van voor 1890 zijn niet bewaard gebleven. We weten echter dat ds. Tatum Zubli zich op 26 juni 1870 vestigde op E 130, de eerste pastorie van de velden. De opvolger van de oude schoolmeester woonde op E 131, de hoofdmeesterswoning, en meester Raak en zijn gezin (vrouw en twee nog ongehuwde kinderen) vanaf de pensionering op 133. De school zal toen E 132 zijn geweest. Meester Geert Roelofs Raak woonde en overleed dus in de eerste woning daarna, het pand dat op de oostkant van de huidige Hendrik Raakweg stond, net ten zuiden van de brug over de Kerkenkavel, midden over de huidige Roelof Koopsweg. Die brug werd gebouwd toen de kerk werd gebouwd. Daarvoor zal er een vonder hebben gelegen.

***De woning aan de latere Hendrik Raakweg, bij de brug over de Kerkenkavel, midden op de huidige Roelof Koopsweg. Het pand is gebouwd in 1846 als woning annex herberg door Geert Roelofs Raak en zijn echtgenote Jentje Bakker. Later woonde hier de familie Mol. De grote foto is gemaakt vanaf de Kerkhoflaan, rond 1900, de volgende enige later, met de familie Mol erbij.***







### MEESTER BEREND VELDKAMP

Tussentijds was er al een opvolger aangesteld. Meester Geert Roelofs Raak had zijn zoon Roelof ook opgeleid tot schoolmeester. Die was hoofd van de toenmalige lagere school aan het Zuideropgaande. Hij kon zijn vader niet opvolgen. Op 25 april 1860 was er in het Armwerkhuis in de Kleine Kerksteeg te Hoogeveen een vergelijkend examen. Alle sollicitanten waren opgeroepen en de uitslagen van de examens werden gebruikt om de beste kandidaat te selecteren. De heren kregen koffie met koek, middageten, wijn, thee, pijpen en tabak, op kosten van de gemeente Hoogeveen, verzorgd door J.Damming, de conciërge van het Armwerkhuis. Een viertal kandidaten werd vervolgens voorgedragen aan de raad van de gemeente Hoogeveen. De keus viel op 15 mei 1860 Berend Veldkamp. Hij was vanaf 2 juli 1860 in functie in de school op de Kerkenkavel. Net als meester Raak had ook meester Veldkamp hulponderwijzers om hem te steunen. De gemeenteraad van Hoogeveen besloot op 18 september 1866, op voorstel van de districtsschoolopziener, in de openbare school te Hollandscheveld een hulponderwijzer aan te stellen, op een jaarwedde van f 300,-. Een paar jaar lang moesten die twee onderwijzers in één ruimte met soms bijna 200 leerlingen van drie groepen door elkaar zitten. In 1869 werd het klaslokaal opgedeeld, door de bouw van een tussenwand.

Tot 200 leerlingen zou Veldkamp het moeten doen met 1 hulponderwijzer, vanaf 200 had hij recht op een tweede. Meester Veldkamp had in 1873 een groep tijdelijk naar huis moeten sturen, vanwege zijn gezondheidsproblemen. In zijn brief van 11 november 1873 aan B & W gaf hij aan dat hij pijn had in de keel en ten gevolge van meer dan gewone inspanning genoodzaakt was de leerlingen van de kleine school vakantie te geven, om vervolgens beurtelings met de leerlingen van de andere beide groepen werkzaam te zijn. Dit signaal zal ook bedoeld zijn geweest om druk te zetten op de komst van een extra hulponderwijzer. Omdat hij over 1873 gemiddeld 252 leerlingen had, mocht die tweede hulponderwijzer er komen. Die werd benoemd op de raadsvergadering van 3 februari 1874, op een jaartraktament van f 500,- en na tweejaar vervulde dienst een gratificatie van f 50,-.

Waar zelfs de geneeskunst geen baat  
schenkt, bewijst de

## **DRUIVEN-BORSTHONIG** voortreffelijke diensten.



Tot mijn groot genoegen en  
die mijner ouders betuig ik har-  
telijken dank aan den uitvinder  
van den **Rijnlandschen  
Druiven-Borsthonig.**

Verscheidene jaren, tot zelfs  
als schooljongen zijnde, was ik  
behebt met benauwdheid op de  
borst en kortademing; ik werd  
daarom verscheidene malen ver-  
hinderd de school te bezoeken  
en, vooral tegen verandering van  
weder, op rijpere leeftijd, mijne  
werkzaamheden te verrichten.

Ofschoon ik mij al zeer spoedig  
aan de proeven der geneeskunde  
heb onderworpen, mocht het de  
heeren doktoren niet gelukken  
mij te helpen, *en slechts alleen 2 flesschen* **Druiven-  
Borsthonig** hebben mij totaal genezen.

**HOLLANDSCHE VELD** (bij HOOGEVEEN), 2 Dec. 1874.  
**AREND SALOMONS.**

*Een regelmatige schoolverzuimer was Arend Salomons (1812-1877). Hij was een zoon van Jan Koerts Salomons en Niesje Lamberts Hartman. Hij woonde op een van de laatste wijken van de Wolfsbos. Met zijn vrouw Hillegonda Seinen woonde hij in het Hollandscheveld, in het pand E 315. Op zijn oude dag werd zijn naam gebruikt bij een campagne in de landelijke kranten, voor de druiven-borsthonig van een firma uit Mainz. Hij vertelde hoe zijn benauwdheid en kortademigheid hem diverse malen verhinderd hadden op school te komen. Hij was door de druiven-borsthonig na twee flessen genezen. Slechts iets meer dan twee jaar later overleed hij, 28 maart 1877. Het lot van veel mensen in die dagen, die leden aan wat we nu COPD noemen.*

Het was maar net wie je kreeg, als hulponderwijzer. Uit een brief van 27 januari 1877 weten we dat meester Berend Veldkamp zich ergerde aan hulponderwijzer Schoenmaker. Meester Veldkamp moest zelf allerlei klusjes doen: kachels aanmaken, turfbakken vullen, lampen schoonhouden, schoolvegen en meer. Geert Roelofs Raak zal dit ook hebben gedaan. Alleen bij het schoolvegen kreeg Veldkamp hulp van de hulponderwijzers, maar Schoenmaker weigerde ook dit. Veldkamp vroeg dan ook aan B & W in hoeverre hij bevoegd was hem deze taken op te dragen. Die antwoordde op 3 februari dat hij de hulponderwijzers daarmee niet kon belasten. Een klacht dus van de hoofdmeester over de hulponderwijzer, bij het gemeentebestuur, dat wijst op oplopende spanning, en als we nu ook nog beseffen dat de beide hulponderwijzers van dat moment kostgangers waren in de woning van de hoofdmeester..... dan kunnen we ons voorstellen dat de sfeer in huis niet best was. Toen was overigens de school van 1819 net gesloten. Ze gaven onderwijs aan een nieuwe, veel grotere school. Vandaar dat de hoofdmeester het vegen zat was.....

Voorafgaand aan de bouw van de school van 1819 was onderzoek gedaan naar het aantal te verwachten leerlingen. Voor de school van Noord waren dat er 170, voor de school op de Kerkenkavel maar 132. Meester Oostenbrink had er op de eerste dag al meer dan de verwachting was en eind 1819 was dit gestegen tot meer dan 60 dan verwacht. Oftewel: de school was bij de opening al te klein, op basis van de gebruikte normen bij de bouw van een school. Vergroten zat er nog lang niet in. Met hulponderwijzers aan zijn zeide kon de hoofdmeester het nog lang volhouden, ook toen de stijging van het aantal leerlingen maar door leek te gaan. Steeds grotere groepen leerlingen waren van onderwijs verstoken. De gemeente Hoogeveen was in de jaren '70 van de 19<sup>e</sup> eeuw gewikkeld in ingewikkelde discussies over wel of niet vergroten van de school, of bouwen van een of meer scholen verderop oostwaarts. De mening van meester Veldkamp hierover was duidelijk. Kinderen moesten op redelijke afstand van een school wonen en je moest niet werken met een centrale school en te grote afstanden. Als voorzitter van Plaatselijk Belang Hollandscheveld zou hij in 1884 zelfs pleiten voor drie nieuwe scholen in de velden, bij de Jeulenwijk (Elim), bij de Meerboom (Nieuweroord) en bij het Oostopgaande (Nieuwlande). In de tussentijd had de gemeente Hoogeveen besloten om de school op de Kerkenkavel rigoreus uit te breiden. Dit besluit werd later ingetrokken. Men koos voor een nieuwe school. Deze werd aanbesteed in juni 1876.

De nieuwe school werd geopend op woensdag 15 augustus 1877. Op de dag voor de opening had de burgemeester van Hoogeveen nop opgemerkt, tijdens de raadsvergadering, dat die school uitmuntte door lelijkheid. Er was niets besteed voor pracht. Niettemin was meester Veldkamp blij met de nieuwe school. De opening is uitvoerig beschreven in de Hoogeveensche Courant van zaterdag 18 augustus 1877: *“Het gebouw, door de heer Kramer ontworpen, is in alle delen keurig en naar de eis afgewerkt door de heer Otten, onder leiding van de heer Hoegsma, als opzichter vanwege de gemeente. Andere tijden, andere eisen. Vergelijk nu eens de oude school bij dit gebouw, welk een groot verschil. En toch is het nog niet langer dan 60 jaar geleden dat het eerste werd gebouwd en toen ook als doelmatig geroemd werd. Wanneer het zo voortgaat, hoe mooi moesten dan de scholen over 60 jaar wel worden, want de beschaving gaat voort en schept telkens nieuwe behoeften. De rijkdom neemt toe en noopt tot weelde, waar nu nog alleen aan de strikste eisen van behoefte voldaan kan worden. Maar daar komen rijtuigen. Leden van Gemeentebestuur, Raad en Schoolcommissie treden met enige genodigden en*



*ouders de school binnen, die langzamerhand met ongeveer 250 kinderen gevuld – nee, niet gevuld – is, want er is plaats voor 300. De kinderen heffen een lied aan. Hoe geheel anders klinkt dat nu dan gisteren in de oude school.” En zo komen we ook uit op de laatste dag dat de school van 1819 als school werd gebruikt. Dat was op dinsdag 14 augustus 1877, toen er nog liederen werden gerepeteerd voor de opening van de dag erop.*

*“Mij dunkt, die krullebol daar, hij zingt uit pure liefhebberij fortissimo, alleen maar omdat zijn stem nu zo mooi klinkt”, vervolgt de verslaggever. Hij beschrijft hoe de burgemeester en meester Veldkamp leerlingen en gasten toespraken. Het hoort bij de geschiedenis van dit ‘nieuwe’, nu inmiddels verdwenen, gebouw. Wat steeds weer doorklonk: ruimte, frisse lucht, doelmatige ruimten, doelmatige meubels. Dit alles had men niet meer in de school van 1819. Zo blij als men was op de opening van dat gebouw, in 1819, zo blij was men toen dat gebouw voor altijd verlaten kon worden. Na de laatste schooldag van dinsdag 14 augustus 1877 heeft de ‘oude’ school nog twee jaar leeg gestaan. Hij werd in de tweede helft van 1879 afgebroken en verbouwd tot woning voor de veldwachter, stalling voor de brandspuit en de lijkbaar.*

***Zo stond nog, tot het begin van de jaren '60 van de vorige eeuw, de school van 1877, op de plaats waar we nu het park naast de kerk vinden.***



**DE BRIEF VAN MEESTER  
GEERT ROELOFS RAAK UIT 1824  
EN DE NAMEN VAN ALLE LEERLINGEN**

Hoogeveen de 24 januari 1824  
Aan de WEdele Heeren  
Leden van het Gemeente  
Bestuur te Hoogeveen

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen de ondergetekende, dat bij de toenevende talrijkheid der leerlingen in het Hollandscheveld, het schoolgebouw te klein is, tot het geven van doelmatig onderwijs.

Vooreerst zijn er zestien schrijftafels, welke ieder lang zijn een el, zeven palmen en drie duimen, waarop niet meer kunnen zitten te schrijven, dan vienzestig leerlingen, zullen ze elkander niet hinderen, en het getal der schrijvers belooft (gelijk uit nevenstaande lijst blijkt) vierentachtig.

Ten tweede zijn er voor degenen die niet schrijven negentien zitbanken, ieder van dezelfde lengte als de vorige, waarop niet wel meer dan vijftien negentig plaats hebben, en dit getal bedraagt honderdenacht.

Ten derde, zouden nog meer kinderen de school bezoeken, worden de ouders maar aangemoedigd, tot het ter school zenden hunner kinderen, maar aanmoedigen durft supliant niet, omdat er reeds voor die, welke de school frequenteren, geen plaats genoeg is.

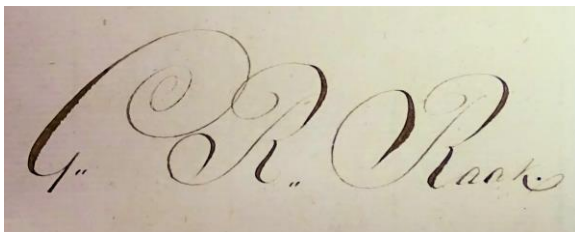
Wanneer ten 4<sup>e</sup> de godsdienstleraar komt, om het godsdienstig onderwijs aan de jeugd te geven, komen er nog wel twintig á dertig om die lessen bij te wonen, of schoon zij anders in geen één á twee jaren van het schoolonderwijs gebruik hebben gemaakt. Dit geval zoude ook nog groter worden, ware er maar plaats.

Ten vijfde, zou men er nieuwe banken bij kunnen voegen, ware het schoolgebouw groter, maar dit kan nu ook niet, omdat daartoe geen plaats genoeg open is.

Daar ten zesde het getal kinderen (naar evenredigheid van het gebouw) groot is, komt er door de verschillende uitwaseming een benauwde lucht in de school, welke voor de kinderen en ook voor mijn gezondheid zeer nadelig is.

Door het openzetten der ramen in het morgen-, middag- en avonduur, kan men die schadelijke lucht wel verdrijven, doch niet wel, wanneer de kinderen in school zijn, onder de les, zonder hen aan tocht bloot te stellen, hetwelk toch ook zeer nadelige gevolgen kan hebben, doordien de kinderen aan het spelen in het morgen- en middaguur veelal warm zijn geworden.

Redenen waarom supliant verplichting gevoelt, zich eerbiedig tot UWEdelen te moeten wenden, met het ootmoedig verzoek dat het UWEdelen moge behagen, om door uwen invloed alle die middelen aan te wenden, welke kunnen dienen tot de vergroting der school, en alzo tot bevordering van het onderwijs, hetwelk alhier nog zo hoogst nodig is, als ook tot conferratie mijner en der kinderen gezondheid.



Het welk is doende  
UEdele Heeren  
UWEdeles  
Zeer Gehoorzame Dienaar  
G.R. Raak  
Schoolonderwijzer in het  
Hollandsche Veld  
**Gemeente Hoogeveen.**

**(Tussen stukken vergaderingen Raad 1824.)**

## School in het Hollandsche Veld.

Lijst van leerlingen welke gemelde school zelf in dit jaar gefrequentieerd hebben.

### Schrijvers bij de jongens.

W.H.Klinkien  
J.A.Metselaar  
J.H.Schonewille  
J. Kornelius  
H.S.Oelen  
J.J.Kamman  
E.Roelofs  
H.D.Wijkman  
D.J.van der Haar  
R.Kornelius  
H.J.Tichelaar  
A.J.Kamman  
A.L.Kuik  
J.W.Benjamins  
G.G.Moes  
J.E.Boer  
J.H.Dekker  
H.L.Boer  
B.K.Kleijne  
K.J.Kats  
J.R.Strijker  
H.S.Kattouw  
G.Kiers Veneman  
L.J.Booi  
A.L.Mol  
A.F.Mol  
E.E.Boertien  
J.J.van Zwol  
K.E.Snippe  
H.H.Metselaar  
E.W.van der Weide  
P.L.Zwart  
L.J.Hartman  
A.A.Schonewille  
P.S.Zwiers  
P.R.Lijster  
G.H.Booi  
L.J.Dekker  
G.L.Teert  
J.E.Boertien  
H.S.Snippe  
W.D.Dijkman  
J.H.Fidom  
J.A.Booi

### G.W. (onleesbaar.) Schrijvers bij de meisjes.

H.A.Seinen.  
A.B.Gosen  
G.H.Fransen  
A.H.Klinkien  
G.E.Boertien  
N.J.Hartman  
L.P.Gosen  
J.L.Kuik  
A.J.Tichelaar  
L.D.Wijkman  
L.J.Kamman  
L.J.Hartman  
T.L.Teert  
A.W.Snikppe  
T.S.Zwiers  
M.J.Schonewille  
J.S.Boois  
P.H.Koster  
H.G.Katerberg  
A.J.Schonewille  
T.H.Vos  
H.S.Benjamins  
E.F.Mol  
B.E.Ymker  
G.J.Blokziel  
A.R.Lijster  
G.J.ten Kaat  
L.K.Veneman  
G.R.Kreeft  
G.Hendriks  
B.Js.Kikkert  
J.H.Fransen  
A.H.Oelen  
K.H.Strijker  
J.P.Profijt  
F.S.Snippe  
L.A.Schonewille  
A.J.Wachtmeester  
A.H.Schonewille

### Namen der kinderen welke nog niet schrijven.

J.Thijs Thalen  
M.H.Kleine  
A.Kornelius  
R.E.Boer  
L.S.Mol  
B.J.Snijder  
H.H.Boertien  
H.H.Vos Groote  
K.L.Kuik  
J.R.Strijker  
A.P.Gosens  
H.J.Blokziel  
L.S.Boois  
M.R.Strijker  
H.H.Kreije  
H.H.Snippe  
H.H.Schonewille  
S.J.Tichelaar  
G.S.Snippe  
R.H.Klinkien  
G.Jans Booi  
A.H.Kleine  
F.A.Schonewille  
F.Bloemhof  
G.Vos  
L.J.Schonewille  
G.J.Schonewille  
A.L.Meiboom  
T.H.Gritter  
L.D.Wijkman  
B.J.Bremer  
Jannis H Booi  
A.J.van der Haar  
J.G.de Graaf  
S.R.Kreeft  
M.H.Post  
B.J.Kikkert  
A.R.Smid  
F.A.Winkel  
G.K.Koster  
B.W.van der Weide  
A.J.Hartman  
A.Seinen

A.S.Kattouw  
 J.P.Vos  
 A.H.Faken  
 G.K.van der Sleen  
 Jan R. Bouwmeester  
 R.W.Snippe  
 A.K.Profijt  
 J.B.Gosen  
 J.J.Blokziel  
 A.P.Booi  
 G.A.Kats  
 K.J.Wachtmeester  
 H.H.Dekker  
 H.L.Mol  
 J.Kornelius  
 R.R.Sempel  
 A.L.Teert  
 J.A. van der Weide  
 A.R.Sempel  
 A.K.van der Sleen  
 A.J.Kikkert  
 G.R.Smid  
 H.J.Post  
 J.J.Schonewille  
 T.P.Engels  
 M.A.Booi  
 J.K.Kleine  
 A.B.Boer  
 T.E.Snippe  
 G.J.Dekker  
 A.H.Kattouw  
 A.R.Lijster  
 L.L.Boer  
 J.J.Snijder  
 E.T.Thalen  
 A.P.Gosens  
 P.P.Gosens

B.J.Schonewille  
 A.R.Strijker  
 H.L.Meiboom  
 J.J.Booi  
 H.H.Faken  
 A.K.Smid  
 J.FIFidom  
 H.F.Fidom  
 H.J.Oelen  
 A.W.van der Weide  
 H.H.van der Weide  
 H.F>Mol  
 L.E.Smid  
 L.P.Booi  
 A.A.Benamins  
 P.B.ten Braak  
 A.J.Botties  
 G.K.Profijt  
 J.H.Fransen  
 P.S.Snippe  
 G.J.Kikkert  
 L.A.Seinen  
 C.W.van der Weide  
 M.G.de Graaf  
 P.S.Snippe  
 J.B.Vos

Aldus opgemaakt  
 door mij ondergete-  
 kende schoolon-  
 derwijzer in het  
 Hollandsche Veld op  
 de 24 januari 1824.  
 G.R.Raak

Ter memorie dient  
 dat er nog een aantal  
 kinderen zijn, welke  
 op deze lijst niet  
 staan genoteerd, tot  
 mijn school behoren,  
 echter dezelve niet  
 frequenteren, omdat  
 er geen behoorlijke  
 plaats is.

(Meester Raak had  
 de namen genum-  
 merd, en kwam op  
 192 leerlingen.)

***Volgt: Een verslag  
 van het schoolfeest  
 van 1869, uit de  
 Provinciale  
 Drentsche en Asser  
 Courant van 11  
 augustus 1869.***

***Het 50-jarig bestaan  
 van de school werd  
 op een voor de  
 kinderen indrukwek-  
 kende wijze gevierd.***

***In de tussenlig-  
 gende jaren groeide  
 er een kerk en een  
 gemeente bij de  
 school, door de  
 school en door de  
 schoolmeesters.***

***We lezen de krant  
 en we gaan dieper  
 in op de voorge-  
 schiedenis van de  
 Hervormde Kerk  
 van de velden.***



† **Hoogeveen**, 7 Aug. Gisteren werd te Hollandscheveld feest gevierd. 't Was een schoolfeest, ter herdenking van het gelijktijdig 50jarig bestaan der openbare lagere scholen in de buitenstreken Noord en Hollandscheveld dezer gemeente.

Vergezeld van hunne onderwijzers kwam reeds vroeg in den morgen (9 uur) eene schare van meer dan 300 kinderen, tot beide scholen behorende, feestelijk uitgedoscht, in de kom der gemeente een optogt houden langs de onderscheidene hoofdstreken. Te

Hollandscheveld teruggekeerd werd de gansche ruimte der kerk aldaar, die als plaats van bijeenkomst was bestemd, door de kinderen ingenomen. Onderscheidene belangstellenden en genoodigden hadden zich tevens daar vereenigd. Men merkte daarbij op de wethouders der gemeente (de burgemeester was door absentie verhinderd), eenige leden van den Raad en der plaatselijke schoolcommissie, den districts-schoolopziener, verscheidene ambtgenooten der feestvierende onderwijzers enz.

Afgewisseld door het zingen der schoolkinderen van de feestliederen door de onderwijzers voor die gelegenheid vervaardigd, werden nu de verschillende autoriteiten, ouders en kinderen door de beide onderwijzers en den heer *J. van der Veen Azn.*, schoolopziener, op hartelijke wijze toegesproken! Terwijl in korte trekken de geschiedenis dezer scholen van de stichting af werd medegedeeld, schetsten de sprekers in warme, kernachtige taal den onwaardeerbaren zegen van 't volksonderwijs, de gezegende vruchten, die dat onderwijs in het vervlogen 50jarig tijdvak in deze streken heeft achtergelaten, zoo duidelijk zichtbaar in meerdere kennis, beschaving en zedelijkheid der bewoners, terwijl met aandrang werd gewezen op het hoog belang van een getrouw, geregeld schoolbezoek als den grondslag van maatschappelijke welvaart en het zekerste middel ter voorkoming en vermindering van armoede.

Na afloop der plegtigheid in de kerk werden al de schoolkinderen in de vrije natuur op ververschingen onthaald. Daarna werden verschillende volksvermakelijkheden uitgevoerd, als: zakloopen, prijzenknippen enz., de kinderen andermaal onthaald en eindigde het feest, laat in den namiddag, met een *tombola*, waarbij aan elk der schoolkinderen geschikte prijzen werden uitgedeeld.

Alles te zaam genomen was het een regt genoegelijke dag. Het schoone weér, het tot feestvieren zoo uitlokkende terrein te Hollandscheveld, de goede geest en de orde en regel in de feestviering, waarvoor de commissie alle lof toekomt, alles werkte meê om de opgewekte stemming, niet slechts bij de kinderen maar ook bij de groote menigte belangstellenden en nieuwsgierigen, te verhoogen.

Deze dag, gelooven wij, zal dan ook nog lang in de herinnering voortleven en wij hopen en verwachten tevens, dat de feestviering bij ouders en kinderen heilzame indrukken zal hebben te weeg gebracht, zich voortdurend openbarende in nog grootere waardering van 't onderwijs en nog gezetter gebruik te maken der school.

Dat moge de streelende belooning zijn voor de moeite en opoffering, die de wakkere onderwijzers *Boelen* en *Veldkamp* zich bij de voorbereiding en regeling van dit feest hebben getroost, maar niet minder voor de lust en ijver waarmede, zij voortgaan de zaak van 't volksonderwijs te behartigen. Want, is reeds veel door hun en hunne voorgangers ter beschaving en ontwikkeling dezer streken gedaan, nog altijd blijft er veel te doen over, en hunne pogingen zullen eerst dan goed gelukken, wanneer zij door het volk zelf algemeen worden ondersteund.

De *Hoogeveensche Courant* bevat nog het volgende over dit feest:

»Van den heer jhr. *R. A. van Echten van Holthe* ontvingen de feestvierende onderwijzers een zeer vleijend schrijven, vergezeld van eene ruime gift.

»De heer dr. *Nassau*, inspecteur van het lager onderwijs in Drenthe, had kenpis gegeven, dat hij verhinderd was te komen. De inspecteur toonde echter zijne belangstelling door eenige kinderwerkjes te schenken ter bevordering van het onderwijs.

»De heer *J. IJmker Jz.* gaf tot verkwikking der kinderen een vat Amsterdamsch-Beijerssch bier.

»De schuiten, waarin de kinderen naar en van de kom der gemeente gevaren zijn, waren door eenige belangstellenden, op Noord en H. V., keurig met groen, bloemen en vlaggen versierd; evenzoo waren de versieringen op het terrein kosteloos verstrekt.

»De opgewektheid onder de kinderen was zoo groot, dat de meesten reeds 's morgens om 6, velen zelfs om 5 uur reeds in de scholen waren; enkele zelfs hadden zoo'n haast om naar de pret te gaan, dat zij hun boterham in de steek lieten."





***Meester Verend Veldkamp en zijn vrouw, zittend onder de boom links, voor de meesterswoning (drie ramen links) en de woning van de veldwachter (de deur en rechts ervan). In de veldwachterswoning zat tot 1877 de school.***

# DE SCHOOL VAN 1819

## EN DE KERK VAN DE VELDEN

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2026 [albertmetselaar@home.nl](mailto:albertmetselaar@home.nl)

In 1804 voerde de bevolking van Hollandscheveld actie voor het krijgen van een kerk en een school. Toen werd het hem niet. Men wist al heel goed waar die hadden moeten komen: op de kop van het Zuideropgaande. In 1819 werd daar een school geopend. In wat we nu kennen als het witte huis bij het park bij de kerk. Vanuit die school werd de kerk voorbereid. Stukje bij beetje. De school van de meesters Oostenbrink, Raak en Veldkamp was een Openbare Lagere School, zouden we nu zeggen. En tegelijkertijd was dit een christelijke school EN het startpunt van de kerkstichting van de velden.

Voor de oudste kerkgeschiedenis kunnen we ook gebruik maken van het notulenboek van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen, de Grote Kerk. Daar is op 13 april 1821 ds. Böttichius Meurs voor het eerst aanwezig. Hem wordt het reglement van de kerkeraad voorgelezen en hij ondertekend het. De vergadering staat onder leiding van ds. Van Velsen. Nu kennen we de beide predikanten van toen. Er komt een brief ter tafel, geschreven door de Gouverneur van Drenthe. We noemen deze persoon later de Commissaris van de Koning of Koningin. Een schrijven *'waarbij aan de Kerkeraad der gemeente van het Hoogeveen werd kennis gegeven, dat geene Openbare School Onderwijzers tot de post van Diaken en over het geheel*

*geen betrekking van eenen kerkelijke bedienden mogen worden aangesteld.”* Er wordt verder niet op gereageerd. Dit snijdt echter de weg af om meester Oostenbrink of zijn opvolger Geert Roelofs Raak een kerkelijke functie aan te bieden, om zo de bevolking van de velden nauwer te betrekken bij de verantwoordelijke Grote Kerk. Als men dat al zou willen. We zullen nog zien dat er ook andere verantwoordelijke en kerkelijk betrokken personen in de velden wonen in die dagen, maar ook die komen niet in de kerkeraad.

Waar woonden de ambtsdragers van de Grote Kerk in die dagen? Via bewonerslijsten, belastinglijsten en andere inventarisaties is er aardig overzicht wie in het dorp en wie in de buitengebieden woonde. We kennen in het begin van de 19<sup>e</sup> eeuw één ambtsdrager uit de velden. Klaas Roelofs Troost was schipper en vervener. Hij woonde in het Hollandsche Veld, in dat deel ervan dat later de Wolfsbos zou gaan heten, in het pand A 83, op de noord-oostkant van het opgaande. Het gebied van Klaas zou na de kerkstichting van 1851 tot het gebied van de Grote Kerk blijven horen, al neemt het niet weg dat het wel degelijk Hollandscheveld was. We vinden hem echter niet bij de mensen die actie voerden voor de nieuwe kerk, wat simpelweg te verklaren is door zijn nabijheid van het dorp en de Grote Kerk. Klaas Roelofs Troost was diaken in de perioden 1810-1813 en 1815-1818. Hij was ouderling in de jaren 1822-1823. Dat was maar kort. In die tijd woonde hij ook al niet meer in het Hollandsche Veld. Hij overleed 15 juli 1823 in zijn woning pand A 55 in het Haagje. Hij was toen 62 jaar oud, veeneigenaar en weduwe van Femmigje Jacobs Tita.

De mensen wat verderop in de velden hebben geen enkele vertegenwoordiging in de kerk, maar worden nog wel steeds geacht kerkelijke bijdrage te betalen, ook ondanks de door de bijbouw van woningen nog steeds groter wordende afstanden. Kerkelijke tucht wordt echter nog wel uitgeoefend, voor zover men natuurlijk op de hoogte is van zaken die spelen in de velden. Mijn voorouders Roelof Jans Pastoor en Aaltje Jans Moes kwamen ter tafel bij de kerkeraad op 22 juni 1824. Ze hadden zich niet overeenkomstig hun christelijke roeping en verplichting gedragen. Ds. Van Velsen en ouderling F.H. van Nuil zullen hen opzoeken en tot boete en bekering opwekken. De Pastors wonen als landbouwers in het Hollandsche Veld, A 189. Dat weten we door een geboorteakte. Zoon Johannes kwam ter wereld op 24 mei 1824. De gelukkige ouders waren getrouwd op 8 februari dat jaar. Na 3 ½ e maand werd de kleine Johannes geboren. Het laat zich raden wat er gebeurd is. Sexueel contact voor het huwelijk gold als een grote zonde. We begrijpen ook hoe het ontdekt is. Wie net zwanger zou zijn, kon gewoon onopvallend langs de gemeentelijke ambtenaar voor een huwelijk. Dat werd voltrokken in een kamer in een herberg, waar nu de HEMA staat. Wordt de baby 7 maanden later geboren, dan was die wat vroeg. Wie echter al 5 1/2<sup>e</sup> maand zwanger was, had een buikje dat op zou vallen. Daarvoor hoefde de kerkeraad dus niet naar de velden, dat buikje kwam mee naar de huwelijksvolstrekking. Weinig kerkelijke opbouw dus, wel tucht als men ergens van op de hoogte zou zijn.

## **CATECHISATIE IN DE VELDEN**

Böttichius Meurs zou catechese gaan geven in de school. Dat is in ieder geval iets. Dit voorbereiden van de kerk van de velden begon al in 1821, toen het onderwijs van de hoofdmeester werd aangevuld met godsdienstonderwijs door de predikanten van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen. Het traktement van de predikanten werd daarvoor opgehoogd met f 100,- per jaar. Daarvoor werd een afzonderlijk

convenant opgesteld, ondertekend door het burgerlijke bestuur (burgemeester Meijer), twee assessoren (getuigen) en de predikanten ds. Jan Rudolf Böttichius Meurs en ds. Jan van Velzen. De predikant die dit wilde innen was verplicht godsdienstonderwijs te geven in twee scholen, op verschillende afstanden van de kom der Gemeente gelegen. Dit waren de scholen van Noordscheschut en Hollandscheveld. De akte werd gepasseerd door de toenmalige burgemeester, in zijn rol als notaris. Het contract had echter wel een onzekere clausule. In artikel 7 was gesteld: Dit convenant zal door de contracterende partijen, een vierendeels jaars voor de vervaltijd, die op de 1 januari blijft bepaald, kunnen worden opgezegd. Door dit artikel kon ieder jaar, ook zonder dat er gegronde aanleiding toe bestond, en zonder dat er een reden voor behoefde te worden opgegeven, het traktement van de predikant met f 100,- verminderd worden. Bij beroeping van volgende predikanten werd dit convenant niet weer overlegd. Wel werd er gezegd en afgesproken met de nieuwe predikanten dat men op ruim een uur afstands van de kom in een school wekelijks bij goed weer zou moeten catechiseren. Met dit convenant begon in het najaar van 1821 het wekelijks catechiseren in het Hollandsche Veld, door de arbeid van ds. Böttichius Meurs. Er werd tevens een bom gelegd onder de verhouding tussen predikant en kerkeraad, zoals nog zou blijken. **(Meppeler Courant 27 juli 1850.)**

Op 29 september 1826 bracht broeder Harm Sieders als ouderling in *“of het wegens de grootheid der gemeente en het veelvuldig werk het welk de leraren, vooral met opzicht tot het Godsdienstig onderwijs, te verrichten hebben, niet raadzaam ware naar een Catechist om te zien en ingeval er iemand ware, die als zodanig in de Gemeente wilde ageren, door de Kerkeraad zou worden toegelaten, welk voorstel door de Kerkeraad in advies is genomen tot nader gelegenheid.”* De tekst maakt ons helder dat het hier onder meer ging om de catechese in de velden, want daar werd de ‘grootheid der gemeente’ het diepst gevoeld.

Op 11 december was broeder Sieders al aftredend, er werd een opvolger gekozen, maar hij was er gedurende die vergadering nog wel bij. *“Nu sprak men over het voorgestelde door de broeder Sieders, ten einde een nieuwe catechist in deze gemeente aan te stellen. Men billikte algemeen het voorstel zelf, terwijl men zich wel overtuigd hield, dat een catechist nog voor de gemeente aangesteld, in geval hij voor zijn werk berekend ware, vanuit gebreid nut zoude kunnen zijn. Op enige bedenkingen, daaromtrent in het midden gebracht, begreep men echter tevens eenparig, dat men in opzicht tot de persoon tot de gemelde belangrijke post te kiezen, zich nog wel een tijdlang beraden mocht, om aangaande zijn karakter en kunde wel verzekerd te zijn.”* Het klinkt als: we zijn eruit, we gaan het doen, mits het een geschikt persoon is. Zowel qua kennis en kunde als qua persoonlijkheid. Men was en bleef voorzichtig, want wie kon je het toevertrouwen? Er was op dat moment ook een zekere Jan Frederik Zeebuit actief als oefenaar en catecheet, tegen de wil van de kerkeraad. Hem werd dat werk in een kerkeraadsvergadering verboden, maar hij deed gewoon door. Het was de voorbode van de Afscheiding. Dat men op zoek was naar een catecheet, dat was al gauw bekend in de gemeente, de twijfels waren dat vast ook. Dat het ging om de buitengebieden, dat zal niet voor niets geweest zijn. Was Sieders al ingeprikt door derden? Hoe dan ook, Harm Sieders trad af en er gebeurde verder nog niets.

De 2<sup>e</sup> februari 1827 was er een buitengewone kerkeraadsvergadering, voor een belangrijk deel gewijd aan de catechetenkwestie. *“In deze vergadering kwamen enige mansledematen van de voornaamste ingezetenen uit het Hollandsche Veldsche*



*schooldistrict, met name Hk.R.Klinkje – Jan Hks. Booij – Harm Jans Post – Hm. Fransen – Roelof Leenderts Kreeft – Wolter Will. Snippe en Hk. P. Strijker, met vriendelijk verzoek, dat men mocht kunnen goedvinden weder Catechisatiën voor oude en jonge lieden in hunne school te doen houden als zeer belangrijk en daarom wenselijk en voordelig voor de armen en dat district. Zullende zij zich gaarne vergenoegen, indien ds. J. R. Böttichius Meûrs wegens zijne zwakheid, zo als zijn Eerwaarde onlangs dezelve als oorzaak der vertraging van het Catechiseren daar ter plaatse, van de Predikstoel had opgegeven, niet in staat ware gezegd werk te kunnen verrichten, met een schikking volgens welke bepaald wordt, dat de Catechist Roelof Germanus aldaar 's wekelijks gezegde werk in de school verscheen."*

De gezondheidstoestand van ds. Böttichius Meûrs was niet al te best meer, dat had hij zelf vanaf de kansel gezegd. Het catechiseren in het Hollandscheveld ging hem dan ook moeilijk af, zodat geregelde catechisatie niet meer mogelijk was. De mannen gaven aan dat geregelde catechisatie belangrijk en wenselijk was, en voordelig voor de armen. Tijdens het catechiseren werd er altijd geld in een armenbus gedaan. De mannen vroegen of catechist Germanus de arbeid in de velden niet over kon nemen. Het ging om Roelof Germanus, kleermaker in het Haagje en catechiseermeester, gedoopt te Hoogeveen op 1 september 1782 als zoon van Jan Germanus en Trijntje Jans Prijs. Roelof was zelf in 1819 getrouwd met Annigjen Hendriks Diphooorn. Roelofs vader was ook catechiseermeester. Jan Germanus, was geboren in november 1740 te Nordhorn, Duitsland, getrouwd met een Drentse en in het dorp Hoogeveen actief geweest als schoenmaker en catechiseermeester. Op zijn oudedag was hij alleen nog catechiseermeester. Begin 1827 was hij 86. Hij overleed op zijn 95<sup>e</sup> en was nog steeds catechiseermeester. Wat deed de kerkeraad met het verzoek van de mannenbroeders uit de velden? De kerkeraad besloot die 2<sup>e</sup> februari 1827 dat ds. Van Velsen en de ouderlingen E. op 't Holt en A. Coeling in gesprek zouden gaan met ds. Böttichius Meûrs. Daarna bleef het stil. Overigens was er die 2<sup>e</sup> februari ook al zicht op een andere catechiseermeester. De catechist Jan Wolters Kleijs was overgekomen vanuit de gemeente Ruinen en vroeg of hij in Hoogeveen werkzaam mocht worden. Niemand had er wat op teven, nader onderzoek was echter nog wel nodig. Op 29 juni 1827 kreeg hij dan ook toestemming om aan de slag te gaan.

Op 27 september 1827 constateerde de kerkeraad dat er *"in deze Gemeente een grote menigte van mensen zijn, die bij de doop hunner kinderen beloven dezelve in de Christelijke leer te onderwijzen en overeenkomstig daarmede op te voeden zonder dat zij zleven die Christelijke leer kennen of belijdenis daar van gedaan hebben – en men toch niet onverschillig mag zijn omtrent de opvoeding dezer kinderen."* De kerkeraad besloot dit niet langer zo toe te staan. Als ouders van kinderen om de doop vroegen, en ze waren geen belijdend lid, dan moesten ze zich in de christelijke leer laten onderwijzen. Daar zouden ze door de kerkeraad toe vermaand worden. Als ze opnieuw een kind ten doop zouden aanbieden, en ze waren nog niet naar het christelijke onderwijs geweest, of geen lidmaat geworden, zouden ze een lidmaat van de gemeente moeten meebrengen, want als ze in armoede een beroep zouden doen op de diaconie, zouden ze ook op dezelfde wijze worden bedeed als een lidmaat. Zowel ouderlingen als diakenen namen op zich dit door te gaan aan de gemeenteleden en een ieder op te wekken gebruik te maken van het godsdienstig onderwijs. De predikanten zouden het op twee achtereenvolgende zondagen in de ochtenddiensten bekendmaken. En daarmee stelde men de bevolking van de velden voor een mooi probleem. Laat je je kind dopen, moet je dus eigenlijk lidmaat

zijn, belijdenis hebben gedaan, na catechese c.q. christelijk onderwijs ontvangen te hebben. Maar hoe deed je dat, als je 1 ½ tot 2 uur lopen van de kerk woonde en er werd amper of geen catechisatie in de school op de Kerkenkavel gegeven? Maar voldeed je niet aan de regels van de kerkeraad, dan werd je min of meer onder curatele gesteld van een ander belijdend lid, en zie die maar eens te vinden. Wie wil toezicht houden op jouw gezin en hoe jij je kinderen opvoedt?

Er kwam een reactie uit Hollandscheveld. Meester Geert Roelofs Raak was het wachten zat. Hij begon zelf catechese te geven. Dit tot ergernis van de kerkeraad van Hoogeveen, die voor een oplossing had moeten zorgen. Op 18 januari 1828 werd door de kerkeraad besloten: *“De kerkeraad vernomen hebbende, dat in de Hollandsche Veldsche school door de schoolmeester aldaar Godsdienstig onderwijs wordt gegeven, zonder daartoe door hen geauthoriseerd te wezen, oordeelt zich verplicht desaangaande door gezegde schoolmeester de nodige informatie in te winnen en ten dat einde hem voor zich te doen ontbieden door de Custos, waartoe zij Ds. Praesis last gegeven hebben – zullende dit in de aanstaande week moeten gebeuren”*. Zo, ze gingen er direct werk van maken. De Custos, duur woord voor koster, zou door de voorzittende predikant de opdracht verstrekt worden om nog dezelfde week Geert Raak op het matje te roepen.

Op de 6<sup>e</sup> februari 1828 verscheen Geert Raak in de vergadering van de kerkeraad, *“en hem geïnformeerd, dat men ingevolge het Reglement op het Godsdienstig Onderwijs, geen vrijheid had, hem, die niet aan de vereisten, in een Godsdienst-Onderwijzer gevorderd, had voldaan, tot het houden van Godsdienstige oefeningen of het geven van Godsdienstig Onderwijs toetelaten, maar zelfs verplicht was hem zulks te verbieden – het welk hij zich liet welgevallen – tevens verklarende dat hij, die niet dan ongaarn hetzelfde verricht had, nimmer tot dat werk zoude zijn overgegaan, ware hij daartoe niet bij herhaling door de Burgemeester aangemaand geworden – welke Burgemeester daartoe echter met niemand der kerkeraadsleden gesproken veel minder vergunning gevraagd of enige overleg gemaakt had. Ook verzocht de gezegde Schoolonderwijzer dat hem een extract dezer handeling mocht gegeven worden, hetwelk hem is beloofd.”*

Als onderwijzer stond Geert Roelofs Raak onder burgemeester Abraham Meijer, in functie over de volle periode 1811-1835. De burgemeester had natuurlijk ook meegekregen hoe het ging met godsdienstonderwijs in de velden en na het aanscherpen van de doopregels werd meester Geert Raak voor de zoveelste keer gevraagd of hij niet zelf catechisatie zou willen geven. Deze zag daar de noodzaak ook van in en ging schoorvoetend akkoord, wetend dat het tot problemen zou leiden. Het is dan ook begrijpelijk dat Raak vroeg om een uittreksel van de notulen van de kerkeraad, dan kon hij dat voorleggen aan de burgemeester, als deze zou vragen waarom hij met catechese gestopt was. Een andere weg zou zijn geweest als de kerkeraad Geert Raak had gevraagd om zich te laten examineren als catecheet en een vergoeding aan zou bieden. Dat gebeurde niet. Stoppen, meester Raak, en nog altijd geen oplossing voor de catechisatie. De reactie van de kerkeraad:

*“Wel overtuigd van de behoefte aan, maar ook van de belangstelling der ingezetenen in het Hollandsche Veld in het Godsdienstig Onderwijs, zo als dat in de school aldaar door de predikanten pleegt gegeven te worden, oordeelden alle de leden des kerkeraads, dat er ter voorziening daar in een gepast middel conform de wet behoorde aangewend te worden. Men sloeg de Commissie (= die godsdienstonderwijs*

in de gemeente aanstuurde) voor, of het niet goed was, dat zij zich begaven naar de Burgemeester om met Zijn Ed. indien Zijn Ed. pretendeert bestuurder der scholen te wezen, te overleggen, door wien, wanneer en tegen welke bezoldiging, daar ter plaatse Godsdienstig Onderwijs zal gegeven worden – en – zo Zijn Ed. geen bestuurder der scholen zij, de gezegde Commissie met de Kerkvoogden deswegen zullen hebben te onderhandelen en de geëiste schikkingen te zoeken, welke voordracht en bepaling algemeen wordt goedgekeurd en overeenkomstig welke men zou handelen.” Kortom, meneer de burgemeester, gaan wij over de catechisatie of gaat u daarover? De reactie was in ieder geval gericht op die regie-vraag en niet op het oplossen van het al langer bestaande probleem.

Ds. Böttichius Meurs stierf in 1828. Er werd gezocht naar een opvolger. De kerkeraad kon mensen voordragen bij de Compagnie van 5000 Morgen, en na hun goedkeuring een beroep uitbrengen. Ds. W.N.Coenen uit Herveld kreeg een beroepingsbrief en stuurde een brief naar de kerk met tal van vragen. Op 22 december 1828 kwam deze binnen bij ds. Van Velzen, die hem de 23<sup>e</sup> bij de kerkeraad ter tafel kon brengen. De brief handelde over verbouwing van de pastorie, losmakings en transportkosten en het traktement in verband met de waarneming van de catechisatiën in de velden. Het antwoord, dat we niet kennen, was niet motiverend. Hij bedankte voor het beroep. De hele procedure werd opnieuw doorlopen. Op 23 januari 1829 werd de beroepingsbrief voor ds. A.J. van der Veen uit Gorredijk in orde gemaakt. Deze predikant schreef op 20 februari 1829 de verlossende brief: hij nam het beroep aan. Drie achtereenvolgende zondagen werd het nieuws bekend gemaakt in de Grote Kerk, de Koning moest het nog goedkeuren, zo ging dat toen, en alles is zo in orde gekomen. Ds. Van der Veen werd 24 mei 1829 bevestigd in de ochtenddienst, door ds. J. van Velsen, de andere predikant van Hoogeveen dus, aan de hand van een tekst uit het Bijbelboek Handelingen, 10:6b. Hij deed die middag zijn intrede met een preek over Psalm 40: 10-12.

### **DS.ALBERT JANS VAN DER VEEN**

De gelovigen in de velden stonden in de periode 1829-1843 onder de herderlijke hoede van ds. Albert Jan van der Veen, die in deze jaren aan de Hervormde Gemeente van Hoogeveen verbonden was, met als taak onder andere de herderlijke zorg voor de velden. Hij was daardoor tevens verantwoordelijk voor de catechese in de school van Geert Roelofs Raak. De grond waar nu de kerk op staat was aanvankelijk eigendom van de familie Steenbergen, lazen we al. Een zoon van eigenaar Conrelis Steenbergen was de Hoogeveense schrijver/schilder Albert Steenbergen. Deze schreef in zijn jeugdherinneringen over de dominee:

*“In 1829 werd de heer A. Van der Veen als predikant te Hoogeveen beroepen in plaats van de in 1828 overleden Böttichius Meurs. De heer Van der Veen was een man van de Evangelische richting en alzo zeer verschillend in denkwijze met ds. J. Van Velzen, zijn ambtsbroeder, die orthodox was en hoofd van de zogenaamde fijnen, een partij die in alle tijden te Hoogeveen welig tierde. Ds. Van Velzen was echter geen hatelijk man als tegenwoordig (= 1886) zoveel orthodoxe predikanten zijn en over het algemeen bestond er tussen de aanhangers van de liberale en orthodoxe godsdienstige richting niet de kloof die in onze dagen (= 1886) zo wijd gaapt dat zij haast niet is te overschrijden. Orthodoxen en liberalen vermeden elkaars gezelschap niet en velen onder de eersten hoorden ook de prediking van de predikant, die in menig opzicht anders dacht over geloofszaken dan zij, niet zonder stichting aan. En ds. Van Velzen werd evengoed in de huizen van de liberalen ont-*

*vangen als in die van de orthodoxen. De heer Van der Veen en zijn familie oefenden op mij een grote en in menig opzicht gunstige invloed uit. De nieuwe predikant was een veelszins ontwikkeld man. Hij was een schrijver van roem op theologisch gebied, en had de gave zijn kunnen en inzichten aan zijn leerlingen, waaronder ik ook weldra behoorde, op aangename en bevattelijke wijze medeteden." Tot zover Albert Steenbergen over de herder voor de velden. (Archief Steenbergen no.66.)*

Hoewel de geestelijke ligging van de predikant niet gelijk was aan die van de doorsnee veldeling, die meestal onder de orthodoxie viel, horen en lezen we in de notulen van de kerkeraad van de Grote Kerk niets van onderlinge problemen. De door Albert Steenbergen geconstateerde gave om op een aangename en bevattelijke manier les te kunnen geven, zal veel goed hebben gemaakt. De predikant kon ook prachtig vertellen over godsdienstige zaken aan de hand van de natuur om hem heen. En dat was in het Hollandsche Veld volop voor handen. Hieraan herinnert een gedicht van zijn zoon Jan, dat we vanwege de speciale zorg van de predikant voor de velden gerust in het Hollandsche Veld kunnen plaatsen, met ds. Albert Jans van der Veen in een hoofdrol. Het gedicht werd in of voor 1836 geschreven en is feitelijk te plaatsen in de onafhankelijkheidsoorlog van België, maar is lovend over de godsdienstige beleving tijdens een openluchtdienst:

### **DE GODSDIENSTOEFENING**

*Om 't even waar ik het aanschouw,  
En wie er lof moog zingen,  
Of smeek om zegeningen,  
'k Eer god in ieder kerkgebouw:  
Doch niets dat bij meer meerder geldt,  
Dan 't godsdienstuur in 't open veld.*

*Dat was mij steeds een plechtig feest:  
Om laag een stil gewemel,  
En boven mij de hemel;  
Dat stemde d'opgeruimden geest:  
Dat tromgeluid met hoorngeschal,  
Dat zacht gezang trof bovenal.*

*En dan, wanneer het zangkoor zweeg,  
De leeraar in het midden,  
Elk voorging, God te bidden,  
En 't stil gebed naar boven steeg,  
Met telkens meerder vuur en gloed.  
Dat schokte zelfs het ruwst gemoed.*

*En als hij uit den bijbel las,  
En dan aan ons verklaarde,  
Gods grootheid hier op aarde,  
En ieder vol van aandacht was:  
Dan sprak hij met verheven vuur,  
Nee, zweeg, - en wees ons de natuur.*

*Zie, dat was roerend voor elks oog;  
Om de oorzaak bij 't aanschouwen,  
Uit 't werkstuk zelf te ontfouwen;*



***Dat voerde blik en geest omhoog.  
Dan blonk in menig oog een traan,  
En 't harte hief een danklied aan.***

***En dikwijls in dat heerlijk uur,  
Dan liet de zon haar stralen,  
Zo prachtig nederdalen,  
Gelijk een zee van stromend vuur,  
Alsof zij met een engelenwacht,  
De godheid in ons midden bragt.***

***O, die er nimmer is geweest,  
Er nooit het godswoord hoorde,  
Dat mij zoo vaak bekoorde, -  
Die weet niet, welk een roerend feest,  
Hem zondags wacht in 't open veld,  
Als 't krijgsvolk daar ten tempel snelt.***

***Hoogeveen.***

***Jan van der Veen Azn.***

***(Bron: Drentsche Volksalmanak 1837.)***

Albert Steenbergen schreef zijn jeugdherinneringen toen de Doleantie de Hervormden verdeelde, vandaar zijn wat rooskleurige beeld van het verleden. Ook achter de notulen van de Grote Kerk ging meer verborgen dan men zou wensen. Op 14 augustus 1843 hing ds. Albert Jans van der Veen, vader van Jan van der Veen en voorbeeld voor Albert Steenbergen, zich op in zijn logeerkamer. Het was het slotdrama van een jarenlange richtingenstrijd tussen de verlichte ds. Albert Jans van der Veen en een overwegend op orthodoxe leest geschoeide kerkeraad. De strijd werd uitgevochten op het terrein van diverse onderwerpen, die op de kerkeraadsvergaderingen ter tafel kwamen, en ging gepaard met door de predikant als pesterij ervaren gedrag. Ook de traktementen werden daarbij betrokken. Zo speelde in november en december 1841 dat de kerkeraad de f 100,- van het traktement wilden inhouden, dat de Hoogeveense predikanten verdienden door catechese te geven in de scholen in de velden.

We lezen dat door een brief van burgemeester Kymmel van Hoogeveen, waarin hij op 2 december 1841 zijn familie schreef: *“Een nieuwe aardigheid op til, om de beide predikanten f 100,- traktement af te nemen, omdat de een niets en de ander te veel voor dat geld doet, het welk hun toegestaan is om daarvoor in de Veldsche scholen onderwijs te gaan geven.”* Blijkbaar was ds. Van der Veen de enige van de Hoogeveense predikanten die de velden in ging. Uiteindelijk wist de kerkeraad van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen de predikant in 1843 te betrappen op een misstap. Wat er precies is gebeurd, is niet bekend. Ds. Van der Veen heeft openlijk en ruiterslijk schuld beleden en beloofde *“het gedane misgrijp te zullen vergoeden”*. We gaan dit hierna analyseren. De zaak leek opgelost, maar de predikant kon niet meer aan het werk. Zijn gezondheid was voorgoed geknakt. In de velden zal men alles meegekregen hebben. Hún dominee.

Op de kerkeraadsvergadering na het belijden van de misstap liet hij zich verontschuldigen. Hij liet meedelen dat hij zich niet meer geschikt voelde voor het ambt, omdat hij door hevige zenuwtoevallen gekweld werd, en vroeg emeritaat aan. De kerkeraad stelde een tijdelijke hulpprediker aan, in de persoon van kandidaat G.P.

Kits van Heijningen. Op 14 augustus 1843 werd de kerkeraad met de meeste spoed samengeroepen vanwege het 'plotseling afsterven' van ds. Albert van der Veen. Men sprak van een 'treurige mare', 'sombere gewaarwording' en een 'treurige tijding'. De opvolger van Ds. Albert van der Veen, ds. H.R. de Holl, kwam pas in 1844, omdat de weduwe Van der Veen nog recht had op een jaar weduwentrakterement. De grafplaats: Ds. Albert Jans van der Veen werd ter aarde besteld op 17 augustus 1843, in een eigen graf, op wat we nu kennen als het oude gedeelte van de Hoogeveense begraafplaats. Op 7 september 1876 werd zijn vrouw Hijckke van der Tuuk in het zelfde graf bijgezet. Op 7 december 1918 volgde een kleindochter, Hyleke Henrica. Alleen de kleindochter staat op de steen vermeld. Naast hen rust hun zoon, Jan van der Veen Azn., en andere familie. Het kan waardevol zijn in deze de notulen er gewoon bij te pakken. Wat is er gebeurd?

## WAT ER SPEELDE

Notulen 3 mei 1843:

*"Alle leden aanwezig zijnde, uitgenomen ds. Van der Veen door ziekte daarin verhinderd, werd de vergadering met gebed geopend ..... (.....)"* Vervolgens komen vragen van Classis, een hogere kerkvergadering, aan de orde, in verband met de gewone gang van zaken in de gemeente. Dan staat men voor een probleem.....

*"Daar er echter met Ds. Van der Veen iets was voorgevallen, 't welk verhinderde dat men de vragen betrekkelijk de onberispelijkheid van de predikants wandel toestemmend kon beantwoorden, maar het de broederen was er ore gekomen, dat genoemde ds. Van der Veen gaarne openlijk schuldbelijdenis en onder biddend opzien tot God wilde beloven het gedreven misgrijp te zullen vergoeden, zo begaven zich de broederen te samen naar meergemelde ds. Van der Veen, die verre van zijn schuld verbloemen plechtig verzekerde dat zijn gebeden en verzuchtingen niet hadden opgehouden om te klimmen tot Hem die zo gaarne de berouwhebbenden aanneemt, en bij Wien alleen vergeving is, in Jezus Christus Zijnen Zoon. Alzo aan de voorschriften der kerkelijke wetten voldaan en de bestaande onaangenaamheid diensvolgens kerkelijk met de broederen verzoend en uit de weg geruimd zijnde, werd ds. Van der Veen na broederlijke vermaning weder in liefde door de liefde in Christus verder opgedragen, waarna terug de vragen in de bovengenoemde tabel toestemmend werden beantwoord en ondertekend."*

Een inschatting: wat er was gebeurd, dat kon niet door de beugel, maar wat er was gebeurd was ook geen groot vergrijp. Het kon in een gewoon gesprek tussen de broeders kerkeraadsleden en de predikant worden opgevangen, omdat hij zelf al berouw had, en het zat hem zelf zo erg dwars, dat hij hen niet onder ogen durfde te komen. Het ging om een misstap die niet groot genoeg was om melding te doen bij de Classis, en het kon 'vergoed' worden en het kon in één gesprek en een duidelijk berouw van de predikant uit de weg worden gemaakt. Dit alles nadat de predikant op zijn traktement was gekort in een conflict met de kerkeraad. Een inschatting: de predikant had gebruik gemaakt van geld dat op de één of de andere manier onder zijn aandacht was gekomen. Collectegeld? Maar het was zodanig weinig dat het ook weer snel te vergoeden was. Dit alles in een situatie waarin de predikant zelf in een emotionele crisis terecht zou komen. Niet alleen durfde hij de kerkeraadsleden niet onder ogen komen, hij gaf een dikke week later ook aan te lijden door hevige zenuwtoevallen. Hij kwam terecht in een ernstige depressie, zouden we nu zeggen, gelet op hoe het af zou lopen. Onder deze omstandigheden is het nu niet meer begrijpelijk dat men meeding in het aanvragen van zijn emeritaat, een ander woord voor vervroegd pensioen. Ds. Albert Jan van der Veen was ziek en diende als zodanig benaderd en behandeld te worden. Maar dat inzicht was er toen nog amper.

Notulen 12 mei 1843:

*"Ds. A.J. van der Veen zich niet meer geschikt gevoelende om het Herder & Leraar-ambt langer waar te nemen, daar Zijn Eerwaarde bij aanhoudend door hevige ze-nuwtgevallen werd gekweld, en diensvolgens besloten hebbende zijn Heilig dienst-werk neder te leggen en bij het Ministerie van Eeredienst zijn Emeritaat aan te vragen, werd heden aan de Kerkeraad bij monde van onze jongste Predikant, dat Zijn WelEerwaarde verzocht om een zodanig attest aan Zijn WelEerwaarde te ver-strekken, als door de wet ter verkrijging van het Emeritaat wordt vereist."*

Notulen 14 augustus 1843:

*"De treurige mare van het plotseling afsterven van onze oudste Leraar de WelEer-waarde Zeer Geleerde Heer A. J. van der Veen reeds ten dele in de Gemeente ver-spreid werd door onze jongste thans enige Leraar der vergadering medegedeeld. En deze taak werd zij door onze voorzitter met sombere gewaarwordingen vervuld, met niet minder ontwening werd die zo onverwachte als treurige tijding door de ove-rige leden aangehoord. Voor het tegenwoordige der Kerkeraad niets te doen staan-de dan aan de Praetor van de Ring aan het Klassikaal Bestuur van Meppel kennis van het overlijden onzes Leraars te geven, hetgeen reeds door onze voorzitter ge-schied was; ten einde langs deze weg zodra mogelijk in de behoefte van onze aan-vankelijke openstaande Leraarsplaats te voorzien, oordeelde men alvorens tot het een of ander te besluiten af te wachten, of wellicht ook de Minister het besluit om-trent onze hulpprediker zou intrekken."*

De Hervormde Kerk viel onder een minister van het Ministerie van Eeredienst en die was gevraagd om een hulpprediker om het werk van de zieke ds. Van der Veen op te vangen. G.J.Kits van Heijningen was aangesteld van 1 augustus 1843 tot 30 juni 1844, maar omdat er nu door de dood van de predikant een andere predikant beroepen kon worden, kon dat ook veranderen. Men besloot even af te wachten. Dat was de zakelijke kant van de gebeurtenissen. De emotionele kant bleef nog lang diep nawerken, getuige de jeugdherinneringen van Albert Steenbergen.

**(Zie 'Bij de tijd', dr.J.W.Beerekamp (C.Pet, Hoogeveen z.j.) blz. 40 e.v. voor meer infor-matie over de hier beschreven dramatische ervaringen van de familie Van der Veen, ds.De Holl en de Hervormde kerkeraad. Hoogeveensche Courant, 11-2-1972.)**

## **BRIEVEN VAN BURGEMEESTER KYMMEL**

Nog persoonlijker dan wat we al lazen, is de boodschap die we vinden in de brieven die burgemeester Kymmel aan zijn familie stuurde. Hendrik Jan Kymmel (1806-1851) was burgemeester van Hoogeveen in de periode 1835-1842. Kymmel:

*"De Dominee Fijnebuik heeft nog steeds de kerk vol volk en de separatisten verlie-zen ook door hem enige van hun leden. Mij wordt na iedere door hem gehouden preek verteld dat dezelve veel beter wordt dan het begin en als dat vertellen aan-houd kan het nog wel eens zijn dat ik er ook eens weer de proef van ga nemen. In de consistorie moet hij gedurig zijn hoorders van zijn rijkdom mededeling geven. In zijn huis is een oude meid baas hetwelk ook nog wel zal blijven voortduren, daar zijn engagement te Zwartsluis weer vernietigd is. Hierdoor hebben de Dames hier het zeer druk wie van haar achter zijn geld zal komen en hem op de koop zal toekrijgen, doch ik geloof dat die oude meid ook wel hiervoor zal zorgen. De domi-nee is ook lid geworden van ons leesgezelschap!! Hij blijft met collega Van der Veen op een zeer goede voet, waarover ik zeer blij ben, daar hierdoor de partij-zucht minder gaande is."*

**(Brief 7 februari 1840.)**

*"Hier op het Hoogeveen hebben ze het druk met de Doominé's en de Dominé's onder elkander. Er wordt hier namelijk dansles gegeven door een poepe. Fijnebuik heeft daarover gepredikt en de ouders ter deeg onder het oog gebracht, dat het dansen zonde is en dat het vreemde zeden waren. Nu hadden praatzieke mensen het zover gebracht dat Fijnebuik zou gezegd hebben dat de poepe dansmeester een slechte kerel was enz. Daarover was de dansmeester zeer te onvrede en heeft Dr. Steenbergen, de wereldberuchte advocaat, aangenomen om Fijnebuik een actie aan te doen. Deze heeft zich toen bij Fijnebuik vervoege, doch na het lezen der preek die Fijnebuik voor de dag gehaald had, uitspraak gedaan, dat daarin geen termen ter vervolging voorkwamen. Hierover is weer op de predikstoel gehandeld. Dos. Van der Veen moet intussen ook al op de predikstoel verklaard hebben dat het dansen zo gevaarlijk niet was of zoiets. Het eigenlijke weet ik niet. En thans zijn de beide Heren tegen elkander in het harnas. Bedroevend, doch ook tevens een aardigheidje voor hen, die dat zo zonder ermede gemoeid te zijn kunnen aanzien, is dit voorvalletje, waarover de Hoogeveense monden overlopen, doch soms ook, om de fraaie verhalen, die er van gedaan worden, al heel geestig zijn. Jammer dat in onze huishouding al die verhalen niet geduld worden."* (Brief 2 november 1841.)

*"Met Dos. Van der Veen heeft het een akelig einde genomen. Er zal u misschien daarover zoveel verteld worden, dat er ook meer dan waarheid bij komt. De arme man heeft geen kans gezien om verder te leven en zich daarom in zijn studeervertrek opgehangen. Hoe het alles eigenlijk zich heeft toegedragen kan ik niet schrijven, daar hier zelfs verschillende lezingen over zijn en er zoveel onverklaarbaars bij is, dat het moeilijk is om er zich een denkbeeld van te maken. Dit is zeker dat men des morgens om 7 uur de studeerkamer gesloten heeft gevonden en de Dos. nergens te vinden was en men hem hangende heeft gevonden toen de studeerkamer opengebroken was. aan veel kan men opmaken dat de verschrikkelijke daad goed overlegd is geweest. Dan of dezelve al voorgenomen was voor een ontvangen brief vanwege de Minister om zich uit deze gemeente te verwijderen, dan wel eerst na dezelve, toen het als uitgemaakt kon beschouwd worden dat Van der Veen niet meer de kansel zou betreden, is een raadsel gelijk als wel raadsel zal blijven..."* (Brief 25 augustus 1843.)

**In de periode van ds. Albert Jan van der Veen, waren er enkele onderwerpen van groot belang, die grote invloed uitoefenden. Het ging om de aanstelling van ds. Cornelis van Schaick, de Afscheiding en een nieuwe poging om tot kerkstichting te komen.**

## **DS. CORNELIS VAN SCHAICK**

Om ds. Albert Jan van der Veen te ondersteunen in zijn werkzaamheden, door het wegvallen van de tweede Hoogeveense predikant, werd er een hulpprediker aangesteld, ds. Cornelis van Schaick. Hij zou de velden onder zijn hoede zou nemen. Ds. Cornelis van Schaick werd geboren te Amsterdam, 25 oktober 1808, als zoon van Cornelis van Schaick en Catharina Maria van Beekhuijzen. Zijn moeder was een vrome vrouw. Ze leerde hem de bijbel lezen. Ze had op deze wijze grote invloed op zijn geloofsontwikkeling. Op zijn tiende werd hij naar de Latijnse school gestuurd. Hij had een zwakke gezondheid, en bracht het daar niet ver. Zijn moeder stierf in zijn jonge jaren. Cornelis werd naar zijn oom Jan gestuurd, predikant in Zuid-Holland. De 15<sup>e</sup> september 1828 werd Cornelis ingeschreven als student theologie aan de Leidse universiteit. Een jaar later, 14 oktober 1829, trouwde hij met Johanna Margareta van de Kamp. Het echtpaar vertrok naar Hoogeveen, waar Cornelis in 1832 en 1833 als hulpprediker was aangesteld.

Ds. Cornelis van Schaick was geraakt door het leed dat hij aantrof onder de mensen in de velden. Hij schreef daar in 1846 over: *“De bevolking van 't Hollandsche Veld, lag mij, om meer dan een reden, na aan 't hart. 't Is daar in vele opzichten, wat godsdienst betreft, treurig, zeer treurig gesteld. Aartsvijand die ik ben, van al wat duisternis heet, terwijl mij 't hart steeds klopt voor 't heil der mensheid, zocht ik er in de nacht, die daar bij velen nog heerst, licht te ontsteken.”* We zien hier ook een afwijzen in van de wijze waarop tal van veldelingen hun dagen doorbrachten. We kunnen dan denken aan drankmisbruik en vast nog veel meer, maar dienen dan ook rekening te houden met de bestuurlijke positie. Bestuurloos is een betere aanduiding in dit geval. Een gezonde dorpsgemeenschap heeft een formele overheid, doet aan onderwijs voor de kinderen, heeft gezag om voorgeschreven wettelijk functioneren te controleren en te handhaven, ga maar door. In de gemeente Hoogeveen zat dit alles in Hoogeveen. Meester Geert Roelofs Raak probeerde wel vanuit zijn positie daar wat aan te doen, maar er waren generaties opgegroeid zonder onderwijs, er was geen veldwachter, er werd volop gestroopt, gedronken, vechtpartijen bij de café's aan het Hoekje, kerkbezoek was door de afstanden sterk afgenomen en de kerkelijke tegenbeweging, de Afscheiding was groeiend. Daar keek ds. Cornelis van Schaick in 1846 op terug.

Het licht van het evangelie wenste hij te ontsteken, maar niet alleen dat licht. Het was ook de kracht van de mens zelf, om verandering te brengen in zijn eigen leven en leefomgeving, die hij wenste te stimuleren. Als predikant verwachtte hij veel van God, maar als mens en als Vrijmetselaar wist hij dat ook wat mocht verwachten van zijn eigen inzet, en van die van de veldelingen. Hij en Geert Roelofs Raak deelden in 1832 en 1833 de droom van een eigen kerk voor de velden, wetend dat ook daar nog veel werk voor gedaan moest worden. In de toenmalige tijd werd hij als predikant ingedeeld bij de evangelische richting. In zijn jaren in het Hollandsche Veld werd ook zijn eerste werk in boekdruk uitgegeven. In 1833 verschenen een *“Tweetal leerredenen over Genesis 4:3-9 en hoofdstuk 4:9-17, uitgesproken te Hoogeveen (Provincie Drenthe)”*, uitgegeven te Hoogeveen door P. Veenhuizen. Petrus Veenhuizen was boekverkoper, en woonde in De Huizen B-550. Ds. Cornelis van Schaick woonde op B-553, en ze waren dus praktisch buren.

Volgens de inleiding van deze prekenbundel was hij hulpprediker te Hoogeveen. Tevens gaf hij aan *“De wens om nuttig te zijn, (behalve in de uitgestrekte Gemeente van het Hoogeveen, waar ik sedert meer dan een jaar voor mijn waardige vriend ds. J. van Velzen, door lichaamsongesteldheid verhinderd zijn dienstwerk waar te nemen, werkzaam ben) deed mij besluiten deze eerstelingen door de drukpers algemeen te maken.”* Tevens schreef hij: *“Dat de ervaring getuige, en ons leere, dat niet in prachtige en weidse tempelgebouwen, nedergezeten met koude en ongevoelige harten, maar in de stille nederige hut of aan het zodenaltaar geknield, met ootmoed en dankbaarheid de hulde onzer harten Gode welgevallig is.”*

In 1834 werkte ds. Cornelis van Schaick als hulpprediker in Amsterdam, tot 1837. Op 14 januari 1838 werd hij bevestigd als Hervormd predikant van Dwingeloo. Hij zou daar blijven tot 1852. In die jaren werd het contact met meester Geert Roelofs Raak weer opgepakt. Een portret van ds. Van Schaick volgt hierna.

**(Met dank aan dr. Henk Nijkeuter voor de biografische informatie van ds. Cornelis van Schaick. Het citaat over het Hollandsche Veld uit 1846 is afkomstig uit zijn dat jaar uitgegeven tweetal leerredenen voor de stichting van de Hervormde kerk.)**





## DE AFSCHEIDING EN DE POSITIE VAN DE VELDEN

Bij 'de velden' kunnen we denken aan zowel het Hollandsche Veld en het Krakeel, of we onderscheiden zelfs het Hollandsche Veld in meerdere delen: de Wolfsbos en het Hollandscheveldse opgaande (ooit het 2<sup>e</sup> en het Vierkante Blok) en het gebied ten oosten van de Riegshoogtendijk (ooit het Grote Blok). Vanuit Hoogeveens perspectief was dat één pot nat, het veld, en de bevolking werd veldeling of veldelingen genoemd. De velden speelden een grote rol in de Afscheiding, de basis van de latere Gereformeerde kerken. Overigens werd ook de Hervormde kerk aanvankelijk 'Gereformeerd' genoemd. Vandaar ook dat de Afgescheidenen zich Gereformeerd noemden. Ze wilden terug naar de oorspronkelijke kerkvorm.

De Afscheiding begon in Nederland officieel op 13 oktober 1834, in Ulrum, waar ds. Hendrik de Cock zich losmaakte van de Hervormde Kerk. Op 1 oktober kreeg de Hervormde ds. Van der Veen te Hoogeveen al een brief van Gerrit Jan Raidt, waarin hij vroeg om een kerkeeraadsvergadering, dat hij *'met enige anderen over enige punten wilde spreken'*, zoals het Hervormde notulenboek het zo mooi zegt. Had de Hervormde Gemeente direct met een gesprek gereageerd, dan was de Afscheiding waarschijnlijk in Hoogeveen begonnen. Het bleef nu bij over en weer schrijven, waarbij de Hervormde Gemeente procedures uitlegde en de 'separatisten', zoals ze werden genoemd, aandrongen op inhoudelijk overleg. Op 4 december 1834 zonden de separatisten een lijst met 73 namen en handtekeningen van mensen die hun attestatie (bewijs van kerkelijke inschrijving) opvroegen om zich daardoor af te scheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Ze hadden in Hoogeveen al een lange voorgeschiedenis, met kerkelijke samenkomsten in particuliere woningen, onder leiding van Gerrit Jan Raidt, Jan Frederik Zeebuit en anderen. Een volledige geschiedenis hiervan past in een andere studie. We werken toe naar de velden.

De separatisten werden beschouwd als wetsovertreders. Nederland kende toentertijd nog een Ministerie van Eredienst. Kerk en Staat waren niet gescheiden en de Hervormde kerk was de staatskerk. De separatisten mochten met maximaal 20 mensen bij elkaar komen. Als dat er meer waren, waren ze strafbaar en moest veldwachter Jan Philippus Leijssenaar een proces-verbaal opmaken. Burgemeester Abraham Meijer – kerkvoogd van de Hervormde Grote Kerk - stuurde zijn veldwachter bij ieder gerucht of vermoeden op onderzoek uit, zodat hij van alles op de hoogte bleef. In zijn uitgaande brieven lezen we over de organisatievorm: kleine bijeenkomsten in de woningen van de separatisten, steeds wisselende adressen, en niet boven de 20 personen aanwezig. Blijkbaar waren er in Hoogeveen altijd wel mensen te vinden die de veldwachter wilden vertellen wat ze wisten. De separatisten hielden rekening met verklikkers. We lezen in een brief van de burgemeester aan de officier van justitie te Assen van 19 december 1834:

*"Ook wordt het moeilijker om hen te ontdekken, wijl zij de plaats waar zij voornemens zijn te vergaderen meer geheim houden. Immers in de loop van deze week zijn zowel kleine maar geen ten getale als bij de wet is verboden ontdekt geworden. Hoogst waarschijnlijk zullen zij zich nu voorzien van meerdere voorgangers, welke thans bestaan uit de reeds opgegeven G.J. Raidt, Jan F. Zeebuit en Roelof Spijkerman van hier, en R. Bos van Zuidwolde, zijnde de bekende Jesse in deze gemeente mede aanwezig."* En uit de brief van 23 december 1834: *"Bij dezen heb ik de eer UWEG te doen toekomen een proces verbaal van de brigadier veldwachter alhier houdende dat er op gepasseerde zaterdag ten huize van Jan Volkerts van der*

*Weide arbeider binnen deze gemeente door de beruchte Jan Zeebuit een bij de wet verboden godsdienstoefening is gehouden, hebbende de separatisten op gepasseerde zondag op vijf onderscheidene plaatsen bijeenkomsten gehad, en alzo de-zelve het bij de wet verboden getal niet te boven gingen is door de brigadier veldwachter van geen proces verbaal opgemaakt.”*

Op 24 december 1834 werden door de rechtbank in Assen de volgende personen veroordeeld, omdat ze hun woningen openstelden voor verboden bijeenkomsten: Albert Gort, J.G. Westerveen, G.B.Kuiper, A.Kamp en J.Streutger. Op oudejaarsavond volgde nog Hendrik Roelofs Klinkien. Hij kreeg f 15,- boete, de anderen f 8,-. Hij had bij herhaling samenkomsten in zijn woning gehad. Later volgden nog de veroordelingen van H.W.Woltinge, Jan Folkers van der Weide, R.O.Eleveld uit Koe-kange, H.J.Smit, Matthijs Bosveld en J.D.Knegt. Veroordeelde voorgangers waren Jan Frederik Zeebuit, Roelof Spijkerman, Gerrit Jan Raidt en R.H.Bos uit Zuidwolde. Nu de link naar de velden:

Jan Folkerts van der Weide woonde op het eind van het Krakeelse Opgaande, op de noordkant, in het pand C 850. Hendrik Roelofs Klinkien woonde tegenover het eindpunt van het Krakeelse Opgaande, aan de 31<sup>e</sup> Wijk. Schipper Matthijs Bosveld woonde in 1830 in het pand A 198 in het Hollandsche Veld, op de zuidkant van het Hollandscheveldse Opgaande. Harm Willems Woltinge was landbouwer te Pesse. Albert Gort woonde aan het Achterom, een streek langs het Achteromse Opgaande, op de noordzijde van Noord. Roelof Spijkerman was landbouwer in de streek het Schut. We zien dat de Afscheiding iets is van de hele gemeente, waarin de buitengebieden op het moment zelf een duidelijke rol speelden.

Het ging zover, dat niet in Hoogeveen, maar in het Krakeel en op het Achterom de nieuwe Afgescheiden Gemeente werd gesticht. Waar is Hendrik de Cock? Hij moest 'ergens' in de gemeente zijn, waarschijnlijk bij Albert Gort op het Achterom. Deze tip kreeg burgemeester Meijer op woensdagmiddag 24 maart 1835. Veldwachter Leijssenaar vond hem daar niet, maar de eveneens zonden gemeentesecretaris vond hem daar wel. Albert Gort werd gewezen op het artikel in de wet dat bijeenkomsten van separatisten verboden verklaarde. Het werd de dag erop, 25 maart, een heel spel van verklidders en de langs de opgaanden spoedende veldwachter, waarbij soms wel en soms geen bijeenkomsten werden gesignaleerd. De officier van de rechtbank te Assen kreeg alles netjes op papier, zo lezen we in Meijers brievenboek. Meijer wist soms zo precies wanneer er die dag ergens een bijeenkomst was, dat hij een tipgever binnen de gemeenschap van de separatisten gehad moet hebben.

Op de 25<sup>e</sup> maart werd officieel een Afgescheiden Gemeente geïnstitueerd, zoals dat officieel wordt genoemd. De oprichting had plaats op het Achterom en in het Krakeel. Op de morgen van de 25<sup>e</sup> doopte hij bij Albert Gort op het Achterom kinderen van Harm Alberts Booy, Jan Streutger, Harm Gort en Albert Gort. Op het eind van de morgen was de samenkomst bij Hendrik Roelofs Klinkien. Deze woonde aan de 31<sup>e</sup> Wijk, waar we nu de school en de kerk van de Gereformeerde Gemeente vinden. Daar werden kinderen gedoopt van Arent Koerts Hartman en Willem Steenberg. De laatste kwam uit De Wijk. Ds. De Cock uit Ulrum nam in deze woningen tevens lidmaten aan en bevestigde ambtsdragers, nadat er over gestemd was wie ouderling en wie diaken zou worden. Er werd tevens gestemd over een vaste voorganger. Zo ontstond de officiële afgescheiden kerk van Hoogeveen, in de buitenge-

bieden, niet in het dorp zelf. Pas toen er een stenen gebouw zou komen, zou er een centrale plek in het dorp naar voren worden geschoven. Bij zonder is dat de velden later zich afsplitsten van de Afgescheidenen van Hoogeveen en een kerk stichtten aan het Jan Wintersdijkje. Er werd dus 3x en op 2 datums een Afgescheiden c.q. Gereformeerde Kerk gesticht in de velden. Het viel pas op toen duidelijk werd waar wie woonde in die dagen. Wie waren dat, de Afgescheidenen? We kennen een officiële naamlijst uit 1837: (Archief Hervormde Gemeente Hoogeveen no. 114.)

#### **AFGESCEIDENEN UIT HET HOLLANDSCHE VELD VAN 2 MAART 1837**

Bloemholt, Jan Hendriks (A74, arbeider, e.v. Albertje Pieters Giezen).  
Boertien, Berend Hendriks (A115, arbeider, e.v. Klaasje Seinen).  
Boertien, Harm Egberts (A155a, arbeider, e.v. Albertje Andries Mol).  
Bols, Elizabeth Geerts (A103, wed. Gerrit Leenderts Kreeft, schipper).  
Booy, Jan Hendriks (A91, schipper, e.v. Geesien Leenderts Kreeft).  
Bosman, Hilligje Berends (A99, wed. Harm Johannes Fransen, schipper).  
Hartman, Arend Koerts (A108a, schipper, e.v. Marje Harms Schonewille).  
Hartman, Jan Lamberts (A105, schipper, e.v. Metje Arends Winkel).  
Hartman, Koert Arents (A107, schipper, e.v. Geertje Schonewille).  
Kaptein, Roelof Geerts (varend, schipper, e.v. Albertje Berents Enting).  
Kaptein, Arend Geerts (A213, schipper, e.v. Jacoba Bouwmeester).  
Kats, Jan Jakops (A183b, arbeider, e.v. Albertje Kats).  
Kikkert, Roelof Berends (A159, arbeider, e.v. Hendrikje Gritter).  
Klunder, Aat Willems (A190c, zonder beroep, e.v. Grietje Geerts Oelen).  
Koster, Harm Roelofs (A72, bijker, e.v. Zwaantje ten Oever).  
Koster, Jacob Roelofs (A73, bijker, e.v. Jantje Jans).  
Meiboom, Wijchertien Harms (A126f, zonder beroep).  
Oosterhof, Grietje Wijbes (A220c, zonder beroep, wed. Oosterhof).  
Schonewille, Heiltje Siemens (A94, e.v. Seine Arends Seinen, schipper).  
Schonewille, Jan Siemens (A119, arbeider, e.v. Grietje Schurink).  
Seinen, Albert (A114, arbeider, e.v. Jantje Klaas Snippen).  
Seinen, Janna Alberts (A203, e.v. Jan Arends Metselaar, arbeider).  
Sempel, Karst Warners (A95a, schipper, e.v. Aaltje Geerts Kaptein).  
Snippe, Jantje Stevens (A97, wed. Roelof Leenderts Kreeft, schipper).  
Snippe, Willem Wolters (varend, schipper).  
Snippe, Wolter (A88, schipper, e.v. Anna Reinders van Oosten).  
Strijker, Hendrik Pieters (A223, schipper, e.v. Janna Hartman).  
Thalen, Aaltje Hendriks (A75, e.v. Hendrik Faken Thalen, schipper).  
Troost, Geesje Klaas (A83, e.v. Hendrik ten Kley, landbouwer).  
Vos, Jan Hendriks (A71, landbouwer, e.v. Margje Frederiks).  
Wijkman, Derk (A90, schipper, e.v. Grietje Willems Snippe).  
Wijkman, Willem Derks (varend, schipper).  
Zeebuit, Jan Fredriks (A220, schoenmaker, e.v. Grietje Jans Vos).

#### **AFGESCEIDENEN UIT HET KRAKEEL VAN 2 MAART 1837**

Bosman, Hendrik Derks (A874, schipper, e.v. Annigje Strijker).  
Botter, Klaasje Jacobs (A857, e.v. Albert Dekker, arbeider).  
Graaf, de, Egbertje (A868, wed. Berend Eleveld, landbouwer).  
Klinkien, Hendrik Roelofs (A855, veenbaas, e.v. Klaasje Willems Smit).  
Knegt, Jan Derks (A838, arbeider, e.v. Trientje Zwiers).  
Lijster, Roelof Aalderts (A858, arbeider, e.v. Annigje Pieters Snijder).  
Smit, Jan Pieters (A835, schipper, e.v. Zusje Blokzijl).  
Veldman, Andries Everts (varend, schipper, e.v. Margje Hendriks Klinkien).  
Weide, van der, Albert Egberts (A852, arbeider, e.v. Grietje Harms Prijs).  
Weide, van der, Jan Volkers (A850, arbeider, e.v. Grietje Stevens Smit).  
Zwiers, Stoffer Geerts (A844, arbeider, e.v. Grietje Tjeerds Slomp).

We filteren deze namen uit een veel grotere lijst, met behulp van andere registers, waardoor we een overzicht krijgen van de bevolking. Even terug naar de manslidmaten van 1827, op bezoek bij de kerkeraad van de Grote Kerk te Hoogeveen, om te pleiten voor catechese in de velden. We kunnen ze zien als de basis van de Hervormde Gemeente van de velden, was die toentertijd gevormd, en een steungroep rondom Geert Roelofs Raak. We lazen achternamen, voornamen en initialen. Het ging uitgeschreven om:

Hendrik Roelofs Klinkien,  
Jan Hendriks Booi,  
Harm Jans Post,  
Harm Fransen,

Roelof Leenderts Kreeft,  
Wolter Willems Snippe en  
Hendrik Pieters Strijker.

Wat leert een vergelijking ons? Toen de Afscheiding door de Hervormde Gemeente van Hoogeveen trok, gingen daarin mee de personen of de nabestaanden van: Hendrik Roelofs Klinkien, Jan Hendriks Booi, Harm Fransen, Roelof Leenderts Kreeft, Wolter Willems Snippe en Hendrik Pieters Strijker! Alleen de familie van Harm Jans Post bleef Hervormd, maar Harm was zelf in 1832 al overleden. Van de zeven vooraanstaande mansledematen uit de velden die in 1827 opkwamen voor catechese in de velden, gingen dus 6 personen of hun families (in geval van overlijden) mee met de Afscheiding. De Afscheiding moet voor Geert Roelofs Raak een hele zware periode zijn geweest. De droom van een eigen kerk in de velden, werd verdeeld over twee groepen. Er zou voortaan aan twee kerken gedacht worden, maar Geert was belangrijke steun verloren voor een Hervormde kerk en de grootste groep voorstanders zat ineens in de Afscheiden gemeente. Geert Roelofs Raak liet het er niet bij zitten. Hij vormde een nieuwe groep mensen om zich heen om er alsnog werk van te maken.

### **DE BRIEF VAN 1839**

Wie was de baas in de Grote Kerk, wie was de eigenaar? Dat was ook de eigenaar van alle gemeentelijke goederen, én degene die erover kon beslissen of er wel of geen scheiding zou komen binnen de kerkelijke gemeente, oftewel: of Hollandsche Veld een eigen kerk zou kunnen krijgen en een kerkelijke gemeente zou kunnen vormen. In de 17<sup>e</sup> eeuw was er al onmin over, want de Compagnie van 5000 Morgen, de directeuren ervan, waren van mening dat deze compagnie eigenaar was, want de compagnie had de kerk gesticht. De familie Van Echten gedroeg zich als eigenaar en dat was een doorn in het oog van deze directeuren. De Van Echtsen waren dan wel hoofddirecteur van de Compagnie, dat wel, maar dan zouden ze alleen leidend op kunnen treden naar de kerk toe námens de Compagnie van 5000 Morgen, en niet uit eigen beleid en eigen positie. De kwestie viel uit in het voordeel van de Compagnie van 5000 Morgen. De Heer van Echten mocht wel het hoofdopzicht uitoefenen, maar namens deze compagnie, en kwam jaarlijks langs bij de heren kerkvoogden van Hoogeveen om hun rekening na te zien. De kerkvoogden waren geen beheerders voor de kerkelijke gemeente, maar voor de compagnie. De kerkelijke gemeente was geen eigenaar van de kerk.

In de 19<sup>e</sup> eeuw leidde dit tot jarenlange procedures. Het was de periode dat de Nederlandse Hervormde Kerk onder het Ministerie van Eredienst en de Koning viel. Uiteindelijk besloot de Koning dat per 1 april 1840 het eigendomsrecht van de Grote Kerk en haar bezittingen over zou gaan op de kerkelijke gemeente. Alleen over de zitbanken voor de hoofdparticipanten van de Compagnie bleef een geschil bestaan, dat nog tientallen jaren door bleef sudderen. 5000 morgen is 50 porties van 100

morgen en iedere hoofdparticipant (eigenaar 100 morgen) had recht op een bank, zo werd gesteld, en zo werd ook nog jarenlang gehanteerd.

(Archief Hervormd Hoogeveen 122a.)

Geert Roelofs Raak had na de Afscheiding een nieuwe groep lidmaten van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen uit de velden om zich heen verzameld, om gezamenlijk de schouders te zetten onder een eigen gemeente. In 1839 was het helder dat de kerkelijke gemeente eigendom van de kerk zou gaan worden. Dat betekende dat de kerkvoogdij alle zeggenschap zou krijgen. De beslissing tot kerkstichting in de velden zou dan ook opgepakt kunnen worden door deze kerkvoogdij. Op het eind van het jaar 1839 verstuurden Geert Raak en consorten deze brief:

*Aan de Edel Achtbare Heren Kerkvoogden der Gemeente Hoogeveen;*

*Wordt met belangstelling in het geluk hunner medemenschen door de ondergetekenden, land- en veeneigenaren, het volgende voorgedragen; om zo mogelijkheid de losheid in zeden, zo verderfelijc voor een land, ook verderfelijc voor een gemeente, te stuiten. Veel is in deze gemeente door Heren Direkteuren en Gemeente Bestuur in het jaar 1819 gedaan, door het oprichten der twee scholen in het Hollandsche Veld en op Noord, zodat de jeugd nu lezen en schrijven leert.*

*Maar ach! Hoe veel tijd zal er nog moeten verlopen eer de kwade voorbeelden, die de jeugd nog dagelijks, en vooral op de zondag, voor ogen heeft, wanneer de menschen zich meer bij elkander verzamelen, zullen ophouden?*

*Voor het grootste gedeelte toch (te rekenen van drie kwartier tot twee en een half uur afstand van de kerk) hebben de menschen hun werk in het veld met de turf, heideplukken, boekweitenland bearbeiten enz. van de morgen tot de avond, om in de behoeften van zich of het huisgezin te voorzien. Nu komt de Zondag: dit is voor hen een dag van ledigheid, van verveling. De kerk wegens te verre afstand, wordt niet bezocht. Helaas! Het is treurig om te zeggen, en het is echter waarheid: hoe wordt die dag nu doorgebracht? Bij samenkomsten in kroegen of tappershuizen, onder allerlei ongeregelgheden, zodat menigeen met een ledige beurs, een berooid hoofd, suizebollend thuis komt; en wat is het gevolg?*

*Huiskrakeel, vloeken en zweren, in het bijzijn der jeugd. Ware er nu een kerk en een godsdienstleraar in ons midden, dit beschouwen wij als het enigste en beste middel om het kwaad te weren, althans te verminderen.*

*Hoe Waakzaam ons Bestuur ook zij, het is niet mogelijk om in zo een uitgestrekte Gemeente van 5000 bunders, dat tot de uiterste grenzen bewoond wordt, dit kwaad te weren.*

(Bij het hier geschilderde beeld krijgen we een totaal ontspoorde samenleving voor ogen. We kunnen echter dit ook relativeren. De brief was bedoeld om gezagsdragers van de kerk op hun verantwoordelijkheid aan te spreken. Een genuanceerde beeldvorming zou daarbij niet werkzaam zijn en geheel in de stijl van de romantiek van de 19<sup>e</sup> eeuw zien we een gedramatiseerde voorstelling van zaken. Natuurlijk kwam alles voor wat in de brief werd geschilderd, maar het gold niet voor alle gezinnen en niet voor alle weekenden, kunnen we gerust aannemen.)

*Nog telken jaren worden er woningen in de velden aangebouwd, wegens de verre afstand, van het nog niet afgegraven veen; en één der mede-ondertekenaren kan nagaan, dat in de tijd van bijna 17 jaren (en in de laatste het meeste) wel 100 woningen zijn aangebouwd; zodat op bovengenoemde afstand reeds om de 2000*



*zielen zich bevinden. Menigeen toch, ja wij mogen wel zeggen, verreweg het grootste gedeelte der gehuwden, kunnen noch lezen noch schrijven, niet alléén, maar zouden zich zeer in verlegenheid bevinden, indien ze ineens verplicht werden, redden te geven van hun geloof aan een Opperwezen, een Voorzienigheid, een leven na dit leven en dergelijke meer!*

*Waaruit komt deze onkunde voort? Eendeels uit de weinige gelegenheid die ze hebben om te leren, wegens de verre afstand; anderdeels wegens de beslommingen en gebrek aan lust, onbekendheid met hun zedelijke behoeften, waarin zij verkeren. Wat moet uit dit alles voortkomen? Helaas! Ook al te dikwerf ongeregelde lusten!*

*Ware er nu een kerk en een godsdienstleraar in ons midden, dan zou menigeen zich om der vervelings wille ter kerk begeven. Hoe veel zou er ook gewonnen worden met ontginning der afgegravene nu nog woest liggende gronden?*

*Beschaafde en meer brave mensen zouden zich in ons midden vestigen, door wier voorbeeld veel verbeterd werd. De mensen kwamen dan meer met anderen dan huns gelijken in aanraking. Dat bekende spreekwoord zegt; leringen wekken, voorbeelden trekken: de mensen staan teveel op zichzelf, komen teveel als ondergeschikten in aanmerking.*

(Nu is uit verveling naar de kerk gaan niet echt een gemotiveerde wijze van godsdienstige beleving. Het sluit echter mooi aan bij het begin van de brief, waarin alle ellende geschetst wordt die uit de verveling voortkomt. Vervolgens werd openlijk de verwachting uitgesproken dat een kerk zo zorgen voor vestiging van mensen, die anders nooit ter woon naar de velden zouden komen. Dat is ook uitgekomen. Deze gewenste kerk zou een proces op gang brengen dat zou leiden tot een gezonde samenleving met mensen van diverse opleidingen, interesses, activiteiten binnen de samenleving en beroepen. Kortom, de kerk als gangmaker van het buitenkerkelijke in de samenleving, zoals de school c.q. een ander element van de buitenkerkelijke samenleving de gangmaker werd van de kerk zelf.)

*De mens is toch geneigd, anderen na te bootsen; door het voorbeeld van goede, braven, meer verlichten, zou er dus veel gewonnen worden: de mensen zouden door eergevoel sterker worden ter zelfbeheersing en zich also meer en meer hoeden om voortaan geen aanleiding tot klachten over gebrek aan zedelijkheid en godsdienstigheid te hebben. Ook zou er veel gewonnen worden ten opzichte der armoede, de gelegenheid tot verkwisting werd meer weggenomen, en de edele deugd der spaarzaamheid zou de plaats der verkwisting innemen.*

*Men zou ons hier kunnen herinneren, dat het niet goed zij, om zo openlijk van deze mensenklasse te spreken; doch wat helpt toch alle geheimhouding? Het is bekend genoeg en indien een ziekte zal genezen worden, moet men weten, dat er krankheid bestaat. Het mag waar zijn, dat dit enigen zal treffen; geen nood! Dat ze beschaamd worden, dat ze leren belijden opeen dwaalspoor te zijn en zich verbeteren! Dit is toch een edele zijde van het menselijk hart, en de goede zaak zal er door winnen.*

*Om al het bovengenoemde nemen wij tot U.E.A. de toevlucht, om ons hierin behulpzaam te zijn: opdat godsdienstigheid en goede zeden zoveel mogelijk bevorderd mogen worden; want het is alhier bijzonder nodig.*

*Laat het dus blijken, dat gij met vaderlijke toegenegenheid voor onze heiligste belangen waakt; dat U.E.A. ook het geluk van uwe dwalende medemensen hartelijk begeert.*

*Welk een loon staat u, in de goedkeuring van uw geweten, in de goedkeuring des Hemelsen Vaders te wachten! Welk een zalige ontmoeting in de dag des oordeels! Wanneer velen, hier als het ware verachte, daar verheerlijkte, minvermogende, door uw medehulp voor de aarde nuttiger, voor de Hemel geschikter gemaakt, u, voor de troon van God en Jezus, hoog en hartelijk dank zullen zeggen!*

*Dus is onze ootmoedige bede, door uw hulp onze wens vervuld te mogen zien; opdat wij welhaast een kerk met een eigen leraar mogen hebben, en er dus geschikte gelegenheid zij, om de dag des Heren op een waardige wijze te vieren en door het herderlijke opzicht, van een waardig bedienaar des goddelijken woords, steeds gesticht en gesterkt mogen zijn tot alle Christelijke deugden.*

*Het welk doende, hebben wij de eer, met het meeste respect te zijn, van U Edeles Achtbare,  
de zeer onderdanige Dienaren,*

G.R.Raak  
J.K.Dekker,  
J.B.van der Haar  
J.Entijs  
W.Warmels  
J.H.E.Prigge  
H.H.Boertien  
J.van Oosten  
J.Scholtens  
G.B.Zwiggelaar

W.W.Sempel  
D.P.Kleine  
H.R.Kalteren  
L.A.Mol  
P.H.Duinkerken  
K.B.Kleine  
J.A.Schonewille  
A.H.Kats  
H.H.Dekker  
E.K.S.

A.E.Kats  
H.de Boer  
Roelof Bouwmeester  
J.D.Vos  
R.J.Strijker  
wed.K.Dekker  
A.K.Winkel  
A.A.Schonewille  
A.W.Zwiep  
J.A.Mol

Tot zover de brief. Vervolgens is het de vraag wie er nu eigenlijk ondertekenden. Met behulp van een pastoorsgeldregister (bijdragen in de betaling van de predikanten van Hoogetveen) van 1839 en akten van zowel de burgerlijke stand als het bevolkingsregister van 1850, valt er dit van te zeggen:

- **G.R.Raak** (Geert Roelofs Raak, geb. 1794, schoolmeester, gehuwd met Jentje Jans Bakker, Hollandscheveld A 126g, nu witte huis.
- **J.K.Dekker** (Jan Klaas Dekker, geb. 1777, landbouwer, gehuwd met Hilligje Egberts Pol, Krakeel C 853.)
- **J.B.van der Haar** (Jacob Berends van der Haar, geb. 1787, landbouwer, gehuwd met Barbara Derks van der Haar, Krakeel C 851.)
- **J.Entijs** (Jacob Entjes, geb. 1779, echtgenoot van Luchien Egberts Pol, arbeider, Krakeel C 850.)
- **W.Warmels** (Willem Warnels, geb. 1777, gehuwd met Catharina Prakken, vervener en tapper, Noord (Noordscheschut) C 712.)
- **J.H.E.Prigge** (Johann Heinrich Emanuel Prigge, geb. 1789, kleermaker, schoonzoon van wijlen Joan Walraad Carsten, gehuwd met Alida Johanna Carsten, later met Fenne Brunink. Krakeel C 856. Oostkant 31<sup>e</sup> Wijk. Zijn schoonzuster was getrouwd met Hendrik Roelofs Klinkien, die inmiddels een van de leiders van de Afscheiding in de velden was geworden.)
- **H.H.Boertien**. (Hendrik Hendriks Boertien, geb. 1766, Landbouwer, gehuwd met Trijntje Jans Otten, Hollandscheveld A 210, aan het Zuideropgaande. Er was ook een andere Boertien met 2 H's, maar die werd voor het onderscheid in de lijst van pastoorsgelden van 1839 aangeduid met de voor naam Harm. Komt nog bij: deze Hendrik Hendriks Boertien was getrouwd met een zus van Hendrikje Jans Otten, de

echtgenote van Simon Jans Schonewille, een van de mensen van de actie voor kerk en school van 1804.)

- **J.van Oosten** (Jacob Reinders van Oosten, geb. 1806, schipper, gehuwd met Annigje Derks Veldman, Krakeel C 882. Het gezin ging voor 1850 alsnog over naar de Afscheiding.)
- **J.Scholtens** (Jan Scholtens, geb. 1775, echtgenoot van Wibbina Dekker, landbouwer, Krakeel C 858.)
- **G.B.Zwiggelaar** (Gerrit Berends Zwiggelaar, geb. 1793, gehuwd met Hendrikje Jans Moes, bijgenaamd Botter, landbouwer. Krakeel C 859.)
- **W.W.Sempel** (Warner Warners Sempel, geb. 1803, gehuwd met Trijntje Knegt, landbouwer en schipper, Krakeel C 866.)
- **D.P.Kleine** (David Pieters Kleine, geb. 1801, arbeider, gehuwd met Hendrikje de Weerd, Krakeel C 847.)
- **H.R.Kalteren** (Geen idee hoe hij op de lijst komt. Tot nu toe is er nog geen bewoner van die naam in het Hollandscheveld of het Krakeel gevonden.)
- **L.A.Mol** (Het kan hier gaan om: Lukas Andries Mol, arbeider, geh. 1785, gehuwd met Karsjen Roelof Klijs, Hollandscheveld A 175. Het kan ook gaan om Lambert Andries Mol, geb. 1793, arbeider, gehuwd Annigje Berends Kikkert, Hollandscheveld A 167a.)
- **P.H.Duinkerken** (Pieter Hendriks Duinkerken, geb. 1775, arbeider en tapper, weduwnaar van Wichertje Booij, gehuwd met Hendrikje Koning, woonde rond Groot Hendrikswijk, Hollandscheveld A 171.
- **K.B.Kleine** (Klaas Berents Kleine, geb. 1785, gehuwd met Hilligje Jans Victorij, Hollandscheveld A 122.)
- **J.A.Schonewille** (Jan Arents Schonewille, geb. 1783, arbeider, gehuwd met Zwaantje Braker of Stegink. Hollandscheveld A 172.)
- **A.H.Kats** (Arend Hendriks Kats, geb. 1797, schipper en landbouwer, gehuwd met Margje Hendriks Metselaar, Hollandscheveld A 111.)
- **H.H.Dekker** (Hendrik Harms Dekker, geb 1782, landbouwer, gehuwd met Klaasje Berends Koning, winkelierse. Hollandscheveld A 176.)
- **E.K.S.** (Alleen tekenen met letters betekende dat de persoon in kwestie zijn naam niet kon schrijven, maar de letters wel had leren tekenen. Er is één EKS op de lijst van pastoorsgelden van 1839 en dat is Egbert Klaas Snippe, Hollandscheveld A 100<sup>a</sup>. Dat was even ten oosten van de huidige Mr.Cramerweg, op de noordkant van het Hollandscheveldse Opgaande.
- **A.E.Kats** (Niet identificeerbaar. Mogelijk is er sprake van een leesfoutje.)
- **H.de Boer** (Harm Willems de Boer, geb. 1799, arbeider, gehuwd met Trijntje Jans Faken, Hollandscheveld A 127.)
- **Roelof Bouwmeester** (Roelof Jans Bouwmeester, geb. 1777, gehuwd met Albertien Alberts Klinkien, winkelier en later arbeider, Hollandscheveld A 207.)
- **J.D.Vos** (Dit zal een verschrijving zijn, of het was een moeilijk leesbare letter. Een J.D.Vos woonde hier niet. Wel Jan Berends Vos, geb. 1769, landbouwer, gehuwd met Geesje Pieters Smit, Hollandscheveld A 202.)
- **R.J.Strijker** (Reinder Jans Strijker, geb. 1777, landbouwer, gehuwd met Grietje Jans Bloemberg, Hollandscheveld A 199.)
- **wed.K.Dekker.** (Het ging hier om Margje Roelofs Nijenhuis, weduwe van Klaas Klaas Dekker, geb. 1781, overleden 1834. Landbouwer. Ze

woonden in het Krakeel, C869 en op een lijst van pastoorsgeld uit 1839 is ze vermeld op C 751.)

- **A.K.Winkel** (Albert Koerts Winkel, geb. 1791, schipper, gehuwd met Femmigje Freriks Salomons. Hollandscheveld A 208b.)
- **A.A.Schonewille** (Albert Arends Schonewille, geb. 1787, arbeider, gehuwd met Margaretha Frederiks Salomons, Hollandscheveld A 158.)
- **A.W.Zwiep** (Albert Willem Zwiep, geb. 1806, arbeider, gehuwd met Anna Lukas Meiboom. Hollandscheveld A 160.)
- **J.A.Mol** (Niet identificeerbaar. Mogelijk is er sprake van een leesfoutje. Er woonden vier kandidaten in de velden: Seine, Fake, Lambert en Lucas Andries Mol.)

Helaas is de brief zelf momenteel onvindbaar. Hij werd afgedrukt in 1975 in het boek 'Hoogeveen, Van Echten's Morgenland', en lag toen tussen de ingekomen stukken van de Hervormde Gemeente van Hoogeveen van 1839. Verder is hij blijkbaar ook niet gekomen. Hij is niet doorgestuurd. De kerkvoogden van Hoogeveen hadden hun eigen problemen. Hoe hou je de Hervormde Gemeente in stand? Hoe zou je kunnen functioneren zonder de gelden die via de velden binnenkwamen? Ze beseften heel goed dat er wat gedaan moest worden in de velden, dat een kerk op de kop van het Zuideropgaande een kans voor de velden was, dat die er ook echt zou moeten komen. Ze beseften ook dat dit een sterke positieve ontwikkeling in de velden op gang zou brengen. Maar dat zou juist een bedreiging voor Hoogeveen kunnen worden. Hoe we dat weten? Dit blijkt uit een letterlijk citaat van een tekst, geschreven voorin het eerste notulenboek van de Hervormde Gemeente van Hollandscheveld, door ds.De Holl van Hervormd Hoogeveen:

*“De behoefte aan zulk een stichting werd wel niet ontkend, maar de vrees voor stof-felijk nadeel voor de moeder-gemeente, wanneer de dochter zich op een groot worps afstand van haar vestigde en zich ontwikkelde tot een eigen zelfstandige ker-kelijke vereniging, hield ieder terug zulk een zaak te bevorderen.”*

Dat er in de velden generaties opgroeiden die steeds meer van de kerk vervreemd raakten, was voor de kerkeraadsleden blijkbaar van minder belang. Deze weinig pastorale houding van de Hoogeveense Hervormde kerkvoogdij en kerkeraad was een struikelblok, waarop ook de Hoogeveense predikanten stukliepen. Deze wilden de kerk wél steunen, maar mochten niet. En toen werd de kerkstichting ook nog ge-stimuleerd doordat een Hervormde predikant de Afscheidenen steunde.....

## SPANNINGEN ONDER DS.FIJNEBUIK

Ds.Berent Fijnebuik deed 29 december 1839 zijn intrede in de Hervormde Gemeen-te van Hoogeveen, afkomstig van Vlissingen. Hij nam afscheid op 10 juni 1842. Dat was snel. Dat had een reden. De dominee ging over tot de Afscheiding en kreeg een aanstelling in Schiedam. De predikant had ook de zielszorg van de veldelingen onder zich. Zijn overtuiging van de juistheid van de zaak van de Afscheiding bracht hem in de problemen. Tot in de Middelburgse Courant werd het bekend gemaakt, zien we in de editie van 21 mei 1842: *“Te Hoogeveen waren dezer dagen bij herha-ling brandbrieven gelegd, onder anderen de 7 en 11 dezer in en bij de woning van ds. Fijnebuik. De gemeenteraad had een premie van f 100,- op het ontdekken hiervan uitgelooft.”* Bedoeld is: brieven met de dreiging van ernstige gevolgen. De Overijsselse Courant van 20 mei 1842 lichtte toe: *“Te Hoogeveen zijn onlangs bij*

*twee ingezetenen brandbrieven gelegd. Ook is de 7 jl. 's morgens in de gang der woning van ds. B. Fijnebuik een brief gevonden, waarin die heer gelast werd, om voor zeker tijdstip op een bepaalde plaats f 300,- neder te leggen en niet toe te zien, wie het geld kwam wegnemen, met bijvoeging, dat hij anders de gevolgen afwachten moest. De drie brieven zijn blijkbaar door dezelfde persoon geschreven. De 11 jl. is bij de ingang der woning van ds. Fijnebuik weer een brief gevonden, waarin hij met aandrang vermaand wordt, om tegen woensdagavond ten tien ure gezegde f 300,- op de aangeduide plaats neder te leggen, onder bedreiging, van zijn nalatigheid, deszelfs huis ledig te stelen. Men verneemt dat door de gemeenteraad te Hoogeveen een premie van f 100,- zal worden uitgelooft aan degene, die de dader of daders van dit feit ontdekt."*

Aanleiding? Mensen die hem weg wilden uit Hoogeveen? Hij had in de namiddagdienst van 20 februari 1842 aan de gemeente bekend gemaakt dat hij bedankt had voor een beroep van Vollenhove *'ofschoon de dienst dáár veel gemakkelijker was'*. Hij was namelijk *'door bijzondere omstandigheden overtuigd geworden, dat zijne wegen niet de wegen des Heeren waren'*. Oftewel, de Heer wilde dat hij in Hoogeveen bleef, zo lezen we in de Groninger Courant van 8 maart 1842. Tijdens een verblijf in Vollenhove in de dagen vooraf, zo werd de 16<sup>e</sup> februari in het Utrechtsche Provinciale en stads-courant gemeld, was het te Vollenhove tot grote onlusten gekomen, juist vanwege dat beroep. *"Het vuur, dat reeds enige tijd gesmeud had, brak op onderscheidene punten in hevige vlammen uit, tijdens het verblijf van opgenoemde predikant binnen Vollenhoven, zodat verschillende twisten tussen de verlichte klasse en de boerenstand plaats hadden. Zelfs in het kerkgebouw ontzagen deze laatsten zich niet in tegenwoordigheid van de leraar de verregaandste onbeleefdheden en schandelijkste uitdrukkingen te bezigen. Dit treurig bewijs van diepe onkunde en vervreemdheid van Christelijke liefde, zal wellicht de oorzaak zijn, dat men deze zo zeer verlangden, maar aan de andere zijde gevreesde leraar, nimmer alhier de kansel zal zien beklimmen."* De spanningen in Hoogeveen waren dan ook niet het enige, hij riep ook spanningen op in Vollenhove, en koos uiteindelijk voor een veilige plek elders. Het gemeentearchief van Hoogeveen heeft wat meer details in de brieven van de burgemeester.....

Wat lezen we? Hoogeveen, voorjaar 1842. Burgemeester mr. Hendrik Jan Kymmel is net afgetreden, omdat hij lid werd van Gedeputeerde Staten van Drenthe. Burgemeester mr. Hendrik Jan Carsten is nog niet in functie. Waarnemend burgemeester is assessor, wethouder zouden we nu zeggen, Roelof Veningen. Hij woont in het grote hoekhuis op de hoek van het Haagje en de Alteveerstraat. Daar ligt nu een pleintje, naast het Huis met de Duivegaten. Het pand zelf was een 17<sup>e</sup> eeuwse herberg en brouwerij. Het was een van de voorlopers van ons huidige gemeentehuis, omdat hier ook de kist met stukken van het kerspel stond, in de Franse Tijd.

Ds. Fijnebuik woonde waar zijn voorganger ds. Van Velsen woonde, in de Kleine Kerksteeg, de 18<sup>e</sup> eeuwse pastorie achter de huidige Grote Kerk. In het zelfde pand werd 14 augustus 1840 's morgens om 8 uur overleden bevonden: ds. Albert Jan van der Veen. Kleine Kerksteeg, wijk C 815, was het toenmalige adres. We kennen het gebouw nu als de kosterwoning. Op zaterdagmorgen 7 mei omstreeks 7 uur wordt aan de zuidkant in het deurkozijn van het huis van dominee B. Fijnebuik een brandbrief gevonden. Blijkbaar tussen het kozijn en de deur gestoken. Volgens kranten zou de brief op de gang zijn gevonden. Het is een periode van spanningen, tussen de confessionelen, waaronder ds. Fijnebuik, en de vrijere ds. Albert Jans

van der Veen. Ds.Fijnebuik had een beroep gehad van Vollenhove, waar het voor hem veel gemakkelijker zou zijn. Hij was er echter door bijzondere omstandigheden van overtuigd geraakt, dat zijn wegen niet de wegen des Heeren waren. En dus had hij daarvoor bedankt, omdat de Heer hem in Hoogeveen nodig had. Aldus werd begin maart 1842 in de kranten afgedrukt. Het lijkt erop dat de brandbrieffschrijver de dominee ervan wilde overtuigen dat zijn plaats toch niet in Hoogeveen was.

Op 11 mei bericht Roelof Veningen de Officier van Justitie dat er een tweede brand-brief bij dominee Fijnebuik is gevonden. Opnieuw heeft deze de brief ingeleverd bij de waarnemend burgemeester. In de brief is gesteld dat de dominee voor woensdagavond 10 uur 300 gulden moet neerleggen op de aangeduide plaats, anders zou zijn huis leeg worden gestolen. Roelof Veningen bericht dat er een beloning van f 100,- zal worden uitgelooft *'aan degene welke de dader of daders van dit bij herhaling gegane feit kan ontdekken'*. Honderd gulden was 100 daglonen van een ongeschoolde arbeider, oftewel bijna 4 maanden minimumloon, vergelijkbaar met pakweg 6000 euro van nu. Los van de beloning wordt er ook onderzoek ingesteld naar de bezoekers van de dominee. Is er misschien iemand thuis geweest, die de brandbrief kan hebben achtergelaten? Op de avond van de 10<sup>e</sup> en de morgen van de 11<sup>e</sup> mei is er niemand geweest tegen wie enige verdenking zou kunnen worden opgevat, verklaart de dominee. Het briefje is van buitenaf onder de voordeur door geschoven.

Waarnemend burgemeester Veningen rapporteert op 19 mei 1842 aan de Officier van Justitie in Assen dat er sinds het uitloven van de beloning niets meer is gebeurd, zodat de premie *'aan de dader of daders van het feit een schrik heeft aangejaagd'*. Zo kunnen we het ook uitleggen. We kunnen het ook zo uitleggen dat het vertrek van de dominee rust heeft gebracht. Maar in de tussen tijd was zijn leer door zijn werk in de velden in het voordeel geweest van de Afgescheidenen, wat enerzijds het werk van meester Geert Roelofs Raak tegenwerkte, en anderzijds juist de Hoogeveense kerkeraad aan zijn kant bracht.....

*De brief van Geert Roelofs Raak en consorten viel middenin deze moeilijke periode voor de Hervormde Gemeente van Hoogeveen. Tussentijds werd door de groei van de bevolking van de velden de noodzaak van eigen kerkewerk steeds groter. En dat had tot effect dat in kerkelijke besturen het steeds duidelijker werd dat er wat moest gebeuren, al was dat nog steeds niet op het plaatselijke niveau in Hoogeveen het geval. In een volgend deel werken we toe naar de bouw van de kerk.*